

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Eesti ajaloo osakond

Prostitutsioon Tartus 1880 – 1914

Jens Raevald
Magistritöö

Juhendaja:
Professor Tõnu-Andrus Tannberg

Tartu 2019

SISUKORD

Sissejuhatus	4
Historiograafia	5
Uurimise meetodid, eesmärgid ja allikad	6
1. Prostitutsioon ja selle kontroll Vene impeeriumis	11
1.1. Õiguslikud reeglid	13
Meditiiniline pilet	16
1.2. Arstlik-politseilised komiteed	16
1.3. Järelevalvega tegelevad organid ja isikud Tartus	17
Linnaarst	19
1.4. Registreerimine	20
2. Tartu linn 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses	23
Haigla	24
Sõjaväeosa	25
Kõrgkoolid	26
2.1. Prostituudid linnaruumis	27
I linnaosa	27
II linnaosa	30
III linnaosa	32
3. Intiimteenuse tarbijad	38
Üliõpilased	38
Kaupmehed	40
Sõjaväelased	41
4. Haigused	43
4.1. Tripper	47
4.2. Pehme šanker	48
4.3. Süüfilis	48
4.4. Ennetusvahendid	51
5. Lõbumajad ja üksikprostituudid	52
5.1. Bordell	52
Bordellipidamise reeglid	52

Siseministeeriumi ringkiri nr. 1611 1903. aastast	55
Bordellipidajad	57
5.2. Üksikud (одиночки)	59
Kokkuvõte	61
Kasutatud allikad ja kirjandus	63
Allikad	63
Perioodika	63
Kirjandus	63
Summary. Prostitution in Tartu 1880 – 1914	66
Резюме. Проституция в Тарту 1880 – 1914	69
Lisa	71

Sissejuhatus

See on kena! Just sinna peaksid kõik meie noormehed sisse astuma, et nad korralikke võõraid naisi taga ajama ei kipuks!

Cicero bordelliskäimisest¹

Sõna prostitutsioon on pärit ladina keelest, kus *prostituo* tähendab häbi. Sõnal prostituut on eesti keeles palju sünonüüme: lits, libu, hoor, lind, lõbunaine ja ka avalik naine. Samas annavad teised väljendid seda sisu edasi pisut teise nurga all. Nii tähistab mõiste „lits” igat kergel meelel juhusliku iseloomuga suguühtesse astujat (kattub venekeelse sõnaga шлюха) kui prostituut (проститутка) on pisut kitsama tähendusega ja eeldab prostitueerijalt soovi suguühte pealt teenida. Ka uuritava aja kaasaegseid kimbutas segadus raha eest ja tasuta juhuvahekorda astuvate naisterahvastel vahet tegemisel. Registreerimisele kuuluva prostitutsiooni kõrval esines halle alasid tavapärase moraalsuse ja end raha eest müümise vahel. Võime vaid oletada, et suur osa koduteenijaid osutas peremehele muuseas ka „seda” teenust. Ka avalik naine pole päris üks ühele samastatav prostitutsiooniga. Avalikust naisest saab rääkida prostitutsiooni legaalseste vormide juures. See naine peab olema tõesti ka „avalik”, mitte saladuse varjus tegutseja. Seega on avalik naine eelkõige bordelliprostituut.²

Lõbunaise ametist armastatakse rääkida kui “kõige vanemast ametist”, kuid materiaalsete väärtuste eest suguühtesse astumine eeldab ju maksevõimet kellelki teiselt – seega jutud prostituudist kui kõige vanema elukutse esindajast on tugevasti liialdatud! See ei tähenda, et prostituut poleks vana amet. Esimesed teated lõbunaistest pärinevad tuhandete aastate tagant ning 1880. aastaks oli prostitutsioon läbi käinud pika tee ning võib-olla seniidis juba ära käinudki. Kõik see ei ole antud uurimuse teemaks. Oli varem kuidas oli, kuid 19. sajandi viimasel veerandil olid prostituudid Tartus olemas ning neid oli palju. Esimese maailmasõja künnisel olid nad endiselt alles, olemata arvuliselt oluliselt vähenenud. Sellega see uurimus piirdub, vaid üksikuid näiteid toon hilisemast või varasemast.

---

¹ Gustavson, Heino. Kõige vanem elukutse. Tallinn, 2006, lk. 13 – 14

² Sellise vahetegemiseni jõudis ka anonüümne autor N. B-ski oma kirjutises Очерк проституции в Петербурге. Архив судебной медицины и общественной гигиены. Кн. 4. Декабрь. 1868. Разд. III. "Общественная гигиена" lk. 65 – 66.

Historiograafia

Prostitutsiooni, eriti 19. sajandi teise poole ja 20. sajandi alguse, uurimine ei ole midagi enneolematut ning nii on üldkäsitlusi ilmunud sel teemal kogu maailmas. Prostitutsioonist Vene impeeriumis on ilmunud uurimusi nii uuritavate kaasajal kui viimastel aastakümnetel.

Tänapäevaste vene uurijate töödest olen kasutanud Aleksandr Iljuhovi uurimust kui kõige kompaktsemat.³ Lisaks on veel ilmunud näiteks Natalja Lebina ja Mihhail Škarovski teos Peterburi prostituutidest⁴ ja väiksemaid regionaalsed uurimusi elust väljaspool kahte pealinna (Peterburi ja Moskva): Vassili Tjutjunniku dissertatsioon Kaug-Ida⁵ ja Anastassija Bõkovalt artikkel Lääne-Siberi lõbunaistest.⁶

Impeeriumi perioodil ilmunud käsitlustest on enim viidatud uuemates uurimustes K. Štürmeri⁷ ja dr. P. Oboznenko⁸ töödele. Eesti keelde on tõlgitud Peterburi Kalinkini haigla arsti dr. B. Bentowini raamat oma tähelepanekuteks sajandivahetuse aegadest.⁹

Prostitutsiooni Venemaal on uurinud ka lääne autorid. Kuulsamaid neist on Laurie Bernsteini monograafia “Sonia`s Daughters”.¹⁰ Peamiselt dr. Oboznenko uurimuse põhjal on vene olusid kajastanud Barbara Alpern Engel juba 1989. aastal.¹¹ Meie Rahvusrhiivi materjale on kasutanud osaliselt ka Baltikumi oludele keskendunud Siobhan Hearne, kelle Nottinghami ülikoolis kaitstud doktoritöö on siin ka rohket viitamist leidnud.¹²

---

³ Ильюхов, А.А. Проституция в России с XVII века до 1917 года. М., 2008.

⁴ Лебина, Н.Б.; Шкаровский М.В. Проституция в Петербурге. М., 1994.

⁵ Тютюник, В.В. Врачебно-полицейский надзор за проституцией на Дальнем Востоке России (вторая половина XIX века – 1917 года). Хабаровск, 2005.

⁶ Быкова, А.Г. Проституция в городах Западной Сибири (1880-е – 1917 гг). – Социологические исследования, 2000, No. 5, lk. 59 – 65.

⁷ Штюрмер, К. Л. Проституция в городах – Труды высочайше разрешенного съезда по обсуждению мер борьбы с сифилисом. СПб., 1897.

⁸ Обозненко, П.Е. Поднадзорная проституция С.-Петербурга по данным Врачебно-Полицейского Комитета и Калинкинской больницы. С.-Петербург, 1896.

⁹ Bentowin, B. Nendest, kes oma ihuga kauplewad. Tallinn: Teadus, 1909.

¹⁰ Bernstein, Laurie. Sonia`s Daughters. University of California, 1995.

¹¹ Engeln, Barbara Alpern. St. Petersburg Prostitutes in the Late Nineteenth Century: A Personal and Social Profile. – Russian Review, vol. 48, No. 1 (Jan. 1989), lk. 21 – 44.

¹² Hearne, Siobhan. Female Prostitution in Urban Russia, 1900–1917. University of Nottingham, 2017.

Kodumaistest autoritest on prostitutsiooni teemat puudutanud Heino Gustavson.¹³ Gustavson on iseseisvalt uurinud peamiselt Tallinna lõbumajandust 20. sajandi esimesel poolel (nii tsaari- kui iseseisvuse ajal), piirdudes Tartu puhul teise kodumaise autori, doktor Christian Johann Ströhmbergi refereerimisega. Tartu linnaarst Ströhmborg ilmutas oma saksakeelse ülevaate prostitutsioonist 1899. aastal.¹⁴ Suuresti on tegu teiste autorite refereerimisega või omaaegsete teoreetikute seisukohta ümber polemiseerimisega. Lisaks annab Ströhmborg mitmesugust statistilist vaadet linna porduelule.

Uurimise meetodid, eesmärgid ja allikad

Oma töös käsitlen olukorda Vene impeeriumis 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses ning võrdlen seda olukorraga Tartus. Alati ei ole käepärast võtta konkreetseid asjakohaseid fakte Tartu kohta ning sel juhul kohandan usaldusväärse piires ülevenemaalist, eelkõige Peterburi kohta käivat teavet. Eriti käib see pordumajade kasutajaid puudutava osa kohta. Tartu porduelu osas on eelkõige teabeallikaks arhiivimaterjalid, kuna ajalehtedes sel teemal ei peatunud, asjasse puutuvat kirjandust napib, mälestused vaikivad, kuid Tartu Politseivalitsuse ja linnaarstide arhiivifondid sisaldavad rohket materjali, mida analüüsid on võimalik pilti minevikust mõnevõrra taastada.

Rahvusrarhiivis on Tartu prostituutide kohta hoiul rohkelt materjali. Väga valdavas osas on see koondunud Tartu linna politseivalitsuse arhiivi (fond 325).¹⁵ Säilinud on 568 prostituutide isikutoimikut, 4 albumit fotodega, 4 säilikut arstlike läbivaatuste protokollidega, 11 prostituutide lauaregistrit ning lisaks veel kirjavahetust sisaldavad säilikud. Nende materjalide puhul vääriwad esiletõstmist järgmised aspektid:

- Prostituutide isikutoimikuid (EAA.325.2.23 kuni EAA.2.584) on hakatud pidama 1892. aastal ning viimased uued toimikud on avatud 1908. aastal. Varasemast materjale toimikutest peaaegu ei ole (paar-kolm dokumenti 1891. aastast), kuid olemasolevatesse toimikutesse on lisatud dokumente kuni 1914. aasta sügiseni. Enamasti on tegu mujal saabunud või pikalt tegutsenud naistega. Materjalideks on kirjavahetus teiste

---

¹³ Gustavson, Heino. Kõige vanem elukutse. Tallinn, 1991, siin kasutatud kordustrukki aastast 2006.

¹⁴ Ströhmborg, C. Die Prostitution. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1899.

¹⁵ Tartu maakonna politseivalitsuse fondis 330 on samuti juttu linnaarsti poolt diagnoositud suguhaigetest naistest. See ei sisalda ainult prostituute ja isikuandmeid on napilt. Antud andmeid ei ole selles töös kasutatud.

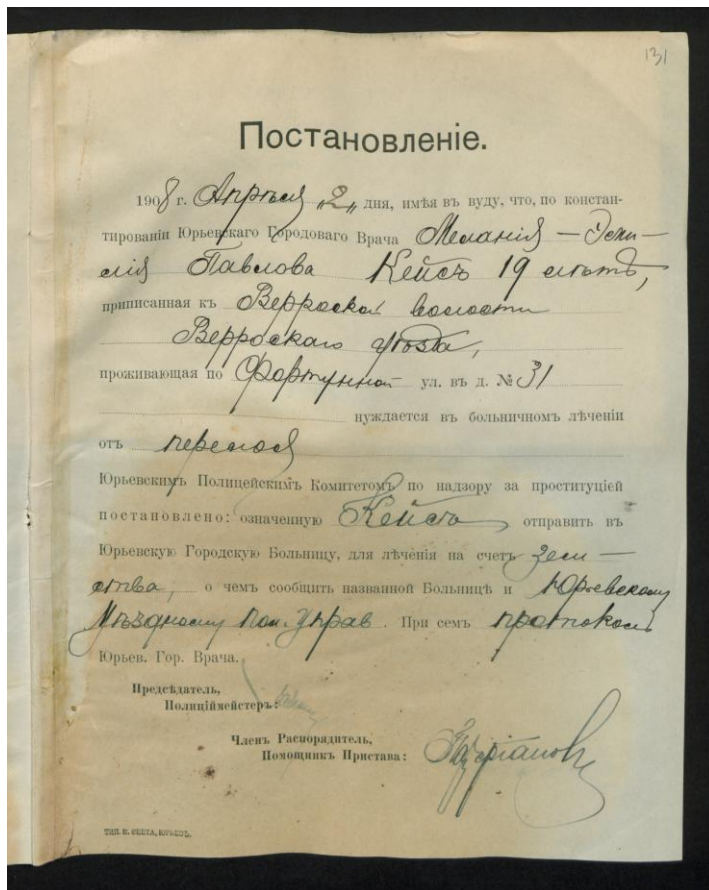
politseivalitsustega, arstlik-politseilise läbivaatuse protokollid, avalikuks naiseks registreerimise protokollid ja muudki. Mõnikord on säiliku vahel meditsiinilisi raamatuid ja passe. Uurimuse koostamisel olen läbi vaadanud kõik isikutoimikud.

- Albumitest fotodega (EAA.325.2.585 kuni EAA.325.2.588) on kasutatud kolme viimast, kuna esimene on digitud ilma, et nimed piltide juures näha oleks jäänud. Säilik 586 on koostatud umbes 1907. – 1908. aastal, säilik 587 1902. – 1903. aastal ja numeratsioonis viimane 1896. – 1897. aastal.
- Neli säilikut arstlike läbivaatuste protokollidega on aastaist 1906 – 1909 (EAA.325.2.19 kuni EAA.325.2.22).¹⁶ Need sisaldavad protokolle, millele on märgitud nimi, kogukond (päritolu), aadress Tartus ja diagnoos. Enamasti on tegu noorte tüdrukutega, kohalikku päritolu, kelle kohta ei ole avatud isiklikku toimikut. Tänu neile säilikutele ja isikutoimikutele saab anda usaldusväärseid andmeid prostituutide paiknemisest linnas.
- Prostituutide lauaregistrid (EAA.325.2.590 kuni EAA.325.2.600) sisaldavad registrit prostituutidele tehtud protokollide kohta 1905. kuni 1917. aastani. Tegemist on kuiva statistikaga, kus nime taga pole muid andmeid ning neid ma uurimuse koostamisel ei kasutanud.
- Lisaks on veel 1. nimistus säilinud mitmesugust kirjavahetust prostituutide teemal üldiselt (kasutasin) ja kirjavahetust haiglaga, mis on olemuselt sarnane materjali arstlike läbivaatuste protokolle sisaldavate säilikutega aastaist 1906 – 1909, kuid varasemad (peaaegu ei kasutanud).

1889. aasta eelse Tartu politseivalitsuse materjalidest (fond 1880) olen kasutanud kõlvatute isikute registreid aastaist 1880 kuni 1884 (säilikuid EAA.1880.2.1701 ja EAA.1880.2.1702). Nende põhjal on võimalik anda ülevaade prostituutidest linnas 1880. aastate esimesel poolel. Tegemist on alfabeetiliste nimekirjadega, mis sisaldavad ka andmeid kogukonnast, vanusest, haigustest ja asukohast.

---

¹⁶ AIS-is (Arhiivi infosüsteemis) on ekslikult säiliku nr. 22 daatumiks märgitud 1901. aasta.

Arstlik-meditsiinilise läbivaatuse protokollilise resolutsioon. RA, EAA.325.2.21.131.

Kasutamist on leidnud ka Tartu linnaarstide kogutud materjalid (fond 3783), sealhulgas üldine statistika arstlik-politseilise järelevalve all olnutest ning statistika haigestunutest. Valdavalt olen kasutanud dr. Ströhmbergi aegseid säilikuid, mis on mahukad, põnevad ning hõlmavad eriti täpselt uuritavat perioodi. Dr. G. Weidenbaumi aruanded on formaalsemad ja dr. A. Leziuse ajast ei ole kasutatavaid säilikuid säilinud.

Tartu-Võru rahukohtu jaoskonnad mõistsid aeg-ajalt kohut arstlik-politseilisest järelevalvest kõrvale hiilunud naiste üle. Pisteliselt olen vaadanud 3. jaoskonna arhiivis (fond 423) olevaid säilikuid. 3. jaoskonna tööpiirkond kattus Tartu III linnajaoga, kus prostituudid põhiliselt tegutsesid.

Võrdluse mõttes kasutasin ka Riia politseivalitsuse arhiivi (fond 51) Läti Riiklikus Ajalooarhiivis.

Nende andmete baasil olen kogunud kokku mitmesugust statistikat, millest selles töös kasutan andmeid prostituutide elukohtade kohta. Mitte ühegi bordelli kohta ei ole olemas usaldusväärseid dokumente tema alguse ja lõpu kohta (on mõnede üksikute puhul kas bordelli lubamise või sulgemise otsus ja ainult 1890. aastatest). Kõik andmed prostitutsiooni paiknemisest linnaruumist on tekkinud isikutoimikute, arstlik-politseiliste protokollide ja prostituutide alfabeetiliste andmebaaside läbivaatamisest.

Originaaldokumentides on nimed vene keeles ja vaid harva leidub omakäelisi allkirju ladina tähestikus. Politseiametnikud ei ole näinud ülearu vaeva nimede täpse kuju hoidmisega ning nii omavad paljude prostituutide nimed, variatsioone. Näiteks Saggar või Sagar eesti nimede ja Jagodina või Jagodkina vene omade puhul. Saksa algupäraga perekonnanimed olen tõlkinud saksakeelseteks. Eestikeelsete puhul olen pikendanud vokaale vastavalt oma teadmistele eesti keelest. Kaashäälikute puhul olen säilitanud algkuju (Kogger, Saggar, Ratasep, Pödder) kuna 20. sajandi alguses oldi juba üle mindud uuele kirjatüübile ning topeltkonsonant perenimes on olnud inimese enda valik. Läti perekonnanimesid ma ei muutnud ja seal on säilinud allikas kasutatud kuju.

Dokumentides olid kõik eesnimed venepärastatud ehk -e lõpud asendatud -a lõppudega (näiteks Amalie asemel Amalija) ning võimalusel kasutatud venepärast nime (Jelizaveta Elisabethi, Jekaterina Katharina ja Jelena Helene asemel jne). Kui isiku perekonnanimi ei viita slaavi (sh poola) päritolule olen taastanud saksapärase eesnime (Helene, Sophie, Emilie, Marie jne). Võimalik, et olen tekitanud sellega uut ebaõiglust õigeusklike eestlaste ja lätlaste suhtes.

Tänavanimede puhul kasutati tsaariaegses Tartus paralleelselt kolme keelt, mistõttu eestikeelsete tänavanimede kasutamisega mingeid raskusi ei ole. Linnade puhul kasutan ajaloolisi eestikeelseid nimekujusid.

Bordelli kohta olen kasutanud ka eestikeelseid sõnu „lõbumaja”, „pordumaja” ja „avalik maja”. Bordellipidajate puhul väljendeid „perenaine” ja „maadam”.

Teema valiku põhjuseks on ühelt minu huvi sotsiaalajaloo ning mineviku igapäevase elu-olu vastu. Sellele lisandub Tartu ja Eesti erakordsed võimalused prostitutsiooni uurimiseks ka ülemaailmses tähenduses. Tartu politseivalitsuse arhiivis on säilinud võrdlemisi palju materjali,

mis võimaldavad kirjeldada valitud ajastu porduelu mitmekülgset, huvitavalt ja loodetavasti enam-vähem õiglaselt.

Uurimismeetoditest kasutan võrdlust Vene impeeriumi teiste linnadega nagu Peterburi. Kirjeldan olukorda juriidilist olukorda ning haiguste ravi. Andmete analüüsisist on tulnud ülevaade prostitutsiooni paiknemisest linnaruumis, samuti analüüsisin lõbunaiste ohtlikkust klientidele.

1. Prostitutsioon ja selle kontroll Vene impeeriumis

“Seesinane linn ei ole mulle kohe mitte kuidagi meelt mööda. Siin liigub igat sorti inimesi; pärit on nad kõikvõimalikelt maadelt; iga inimtõug toob kaasa oma pahed ja oma harjumused. Mitte keegi ei saa siin elada, määrimata oma käsi mingi patuteoga. Kõik linnajaod kubisevad ilgustest ja jäledustest [...]. Mida pahelisem siin keegi on, seda suuremat austust ta pälvib. Ärge tehke mingit tegemist rahvahulkadega trahterites [...]. Siin on lõputult parasiite. Näitlejad, narrid, lodevad ja naiselikud noorukid, moorlased, lipitsejad, pederastid, tüdrukud, kes laulavad ja tantsivad, kõhutantsijad, nõiad, väljapressijad, šarlatanid, maagid, miimid, kerjused – vaat sellised inimesed liiguvad tänaval ringi. Niisiis, kui te ei soovi kokku puutuda pahategijatega, ärge Londonisse minge. Ma ei räägi haritud inimestest, usumeestest ja juutidest, kuid väidan siiski, et kaabakate keskel elades pole nemadki nii täiuslikud kui mujal..”

Winchesteri munk Richard Devize Londonist 12. sajandi lõpus.¹⁷

Niiviisi olid lood keskajal ja ega edaspidi suurt paremaks ei lähe. 19. sajandi Euroopas ei olnud prostitutsioon sugugi vähe levinud nähtus ja ilmselt saavutas oma seniidi. Vaevalt leidis meie maailmajaos tõsiseltvõetavat linna, kus polnud võimalik „armastust” osta ning rikkamates ning arenenumates paikades võttis naiste enesemüümine lausa kolossaalseid mõõtmeid. 1830. aastatel tegutses Londonis hinnanguliselt 70 000 prostituuti.¹⁸ Ega Pariiski palju maha jäänud. Arvatakse, et 1850. aastatel võis linnas tegutseda 28 000 lõbunaist.¹⁹ Viinis loeti aastal 1868 olevat 20 000 prostituuti 800 000 elaniku kohta.²⁰ Enamikes Euroopa riikides prostituute ka registreeriti ning nad olid mingisuguse politseilise kontrolli all. Prantsusmaal alustati sellega juba 18. sajandil. Prantsusmaa kontrollisüsteem oli suuresti eeskujuks ka Venemaale kui siinmail 1843. aastal alustati prostitutsiooni legaliseerimist.

Politseilise kontrolli all oleva prostitutsiooni hiilgeajad 19. sajandiga ka lõppesid. Sajandi teisel poolel asusid registreeritud prostitutsiooni vastu võitlusse abolitsionistid, kes näidates selle

---

¹⁷ Le Goff, Jacques (koost.). Keskaja inimene, Tallinn 2002, lk. 140.

¹⁸ Gustavson, lk. 27.

¹⁹ Gustavson, lk. 28 ja Ströhmborg, lk. 146.

²⁰ Ströhmborg, lk. 143.

ebatõhusust (alati oli registreeritud prostituutide osakaal kõigist asjaga tegelejaist vähemus), viisid Suurbritannias 1886. aastal politseilise järelevalve kaotamiseni.²¹ Oluline argument siinkohal oli politseilise järelevalve alla sattunud naiste eraldumine ülejäänud, normaalsest ühiskonnast. Näiteks Venemaal, kus prostituutidel passid politsei kätte korjati oli naistel väga keeruline minna suvalisel hetkel ausale tööle, kuna neil polnud ette näidata linnas viibimise seaduslikku alust. Teine pind abolitsionistide ja muude moraali pärast muretsejate silmas oli bordellide olemasolu. Bordell oli kõige avalikum ebasünda suguelu ja kõlvatuse märk linnaruumis. Bordelliprostituudid olid kõige sügavamini oma ametisse sisse elanud ning neil oli enim raskusi normaalse elu juurde naasmisega. Saksamaal keelati bordellid 1876. aastal, Inglismaal 1883. ja Soomes 1884. aastal. Kahjuks loodetud efekti suguhaiguste vastases võitluses see ei andnud, pigem vastupidi.²² Venemaal keeldusid linnavõimud alates sajandivahetusest paljudes linnades lõbumajade avamiseks lube andmast ning Esimese maailmasõja eelõhtul liiguti bordellide üldise keelamise suunas. Moskvas suleti viimane bordell 1910. aastal. Sama teed mindi Odessas, Samaaras, Kovnos²³ ja paljudes teistes linnades üle impeeriumi.²⁴ Ka üksikprostituutide registreerimine muutus üsna loiuks. 1914. aastal oli Peterburis nimekirja jäänud veel vaid 341 naist, vähem kui kümnendik järelevalve hiilgeaegadest.²⁵ Tartu puhul langeb säilinud arhiivimaterjali hulk järsult pärast 1909. aastat. Ka seda võib seostada politseilise järelevalve nõrgenemisega.

Vene impeeriumi linnadest oli enim lõbunaisi pealinnas. 19. sajandi keskpaigas oli Peterburis registreeritud pisut alla kahe tuhande ja 1892. aastal 3242 kontrollitud prostituuti.²⁶ Peterburil olid kõik eeldused olla ideaalne prostitueerimiskoht. Linnas oli palju sõjaväeosi, palju tudengeid, madruseid ja muidu noori vallalisi mehi, rahast ja rikkusest rääkimata. Moskva jäi ametliku statistika poolest (1884 naist samal 1892. aastal vaid pisut vähema rahvaarvu juures) Peterburis tublisti maha. Impeeriumi suurlinnadest oli porduelu suhtelise leviku poolest esikohal Varssavi

---

²¹ Ильяхов, lk. 321

²² Samas, lk. 133.

²³ Leedu keeles Kaunas.

²⁴ Ильяхов, lk. 81 ja 130.

²⁵ Samas lk. 414.

²⁶ Samas, lk. 36.

5,68 promilliga elanikkonnast (1892. a.) ning Tartu jäi vaid pisut maha. Sisekubermangude tööstuslinnadel polnud neile midagi vastu panna.²⁷

Uuel sajandil, kui paljudes suuremates linnades valitses prostituutide registreerimisel käegalöömise meeleolud, kasvas Tartu „edumaa” veelgi. 1909. aastal oli neist linnadest, kus oli registreeritud üle saja prostituudi, Tartu prostituutide arvu poolest elanikkonnaga võrreldes tervel Venemaal kuuendal kohal. Eespoole jäid Siberis asuvad Irbit, Vladivostok, Nikolsk-Ussuriiski, Habarovsk ja Blagoveštšensk. Venemaa Euroopa osas oli Tartu registreeritud lõbunaiste suhtelise arvukuse poolest esikohal. Allpool olevas tabelis on toodud kaheksa suurima prostituutide arvuga linna Venemaal ning lisaks valikuliselt lähemaid linnu.

linn	prostituute	tuh. el. kohta	linn	Prostituute	tuh. el. kohta
Peterburi	2844	2	Perm	292	6,7
Varssavi	1127	1,5	Bakuu	290	2,3
Moskva	1023	0,9	Tartu	285	6,7
Riia	882	3,1	Odessa	260	0,5
Jekaterinoslav	621	3,9	Kiiev	223	0,7
Vilno	530	3,2	Liibavi	197	3
Nikolajev	467	4,7	Tallinn	181	2,6
Harkov	451	2,2	Dvinsk	168	1,8
Minsk	378	3,7	Kovno	152	2
Nižni Novgorod	344	3,7	Pihkva	145	4,6

Tabel 1. Prostituutide arv Venemaa linnades 1909. aastal.²⁸

1.1. Õiguslikud reeglid

Nagu enamasti tänapäevalgi oli 19. sajandi esimesel poolel prostitutsioon Vene impeeriumis ametlikult keelatud, kuid mitteametlikult kuskil siiski olemas. Ametlik, registreeritud prostitutsioon sai võimalikuks 1843. aastal alanud muudatustega, mis arstlik-politseilise

²⁷ Ströhmberg, lk. 160.

²⁸ Врачебно-полицейский надзор за городской проституцией. Спб., 1910, lk. 61.

järelevalve all oleva lõbumajanduse seadustas. Esialgu vaid Peterburit ja Moskvat puudutavad ning ajutisena mõeldud regulatsioonid laienesid kogu riigile 1851. aasta oktoobris Siseministeeriumi ringkirjaga (циркуляр). Selles kohustati linnasid sisse viima arstlik-politseilisi komiteesid (врачебно-полицейские комитеты) ja pandi paika üldised järelevalvet (надзор) puudutavad põhimõtted. Need olid:²⁹

- Kõikides linnades sisse seada avalike, s.t. kõlvatustega tegelevate naiste nimekirjad. Registreerida selliste naiste tulekud, minekud ja arvelevõtmised politseis, kes omakorda teavitab seda linna kust naine tuli või kuhu läheb. Nimekirjasid hoitakse kubermangulinnades Arstivalitsuses (Врачебная Управа), maakonnalinnades linnahaiglas.
- Nimekirjas olevaid naisi pidi kontrollitama arsti poolt haiglas vähemalt kord nädalas, et tõkestada suguhaiguste levikut. Kubermangulinnades tegeles läbivaatusega arstlik-politseilise komitee liige või inspektor.
- Haiguste ravi, nii suguliste kui ka kõigi muude, oli registreeritud prostituutidele tasuta. Kontrolli mitteilmunud naistest pidi arst ette kandma politseile kes korraldab nende ilmumise kontrolli.
- Kui meesterahval tuvastati haiglas suguhaigus, võeti talt tunnistus selle kohta, kust ta selle on saanud. Tuvastatud naisterahvas vaadati ja üle võeti viivitamatult prostituudina arvele.
- Ka vabrikutes nähti ette suguhaiguste kontrolli, eelkõige meeste, aga kahtluste korral ka naiste puhul.

Antud reegleid kohendati vähesel määral 1861. aastal ning sellisel kujul kehtisid nad kuni 1903. aastani, mil Siseministeeriumi ringkirjaga (циркуляр) nr. 1611 korda oluliselt karmistati. Tegelikult jäid muudatused suuresti paberile ja paljudes kui mitte enamuses linnades juhitudi endiselt vanadest reeglitest.³⁰ Riigi seadusandlus ise oli kahemõtteline. Ühest küljest oli registreeritud prostitutsioon lubatud, teisest küljest kehtis kuni 1891. aastani sündsusetu käitumise eest (непотребство) karistus, mis ei andnud vabastust registreeritutelegi.³¹

---

²⁹ Ильюхов, lk. 43.

³⁰ Samas, lk. 78.

³¹ Samas, lk. 101. Непотребство eest karistati ka hiljem, Riias veel 1894. aastal (LVVA.51.6.23407)

Tsaaririigi politsei ja tervishoiuorganite võimekus prostitutsiooni kontrollida pälvis rohkem kriitikat. Ühelt poolt ei suudetud enamikku tegutsevaid lõbunaisi arvele võtta, teiselt poolt olid arvele võetud väga kõrge haigestumisega ehk polnud selgeid argumente, mis näidanuks võitluse edu. Ametlikult oli kogu süsteemi eesmärk võitlus suguhaigustega, kuid kohati oli ainus, milles edu saavutati, politseinikele lisateenistuse tekitamine võimaluse näol reeglite rikkujailt altkäemaksu välja pigistada. Samas politseilisest järelevalvest loobumise katsed Moskvast ja Minskis ei olnud eriti tulemuslikud ja ikka oli ainult politsei sund see, mis naised ravile kihutas.³² Venemaa polnud kuidagi eriliselt nõrk valdkonna reguleerimisega võrreldes läänepoolsete riikidega. Prantsusmaal registreeriti ehk pisut rohkem kui kümnendik hooraeluga leiba teenijatest, Berliinis käis arstlikus kontrollis hinnanguliselt iga kuues.³³ Registreeritud prostituutide arv saavutas oma tipu olenevalt linnast 19. sajandi viimasel või uue sajandi esimesel kümnendil ning hakkas siis langema, kuigi polnud põhjust arvata, et vaatlusaluste tegelaste arv oleks tegelikult langenud. Kaasanis langes registreeritute arv aastatel 1891 – 96 585-lt 192-le, Peterburis oli 1909. a. alles 2844 registreeritud prostituuti, oma kehavõlusid raha eest müüvate naiste tegelikku arvu hinnati 40 000-le.³⁴

Tartus oli 1894. aastani antud näitaja pikemat aega 200 registreeritu ümber, kuid dr. Ströhmbergi tulekuga Tartu linnaarstiks (ühtlasi arstlik-politseilise komitee liikmeks) kasvas arv järsult. 1896. aastal kui avati uus, prostituutidele mõeldud kliinik Puiestee tänaval, saavutati ka registreeritute numbri lagi. Edaspidi rauges naiste ind end avalikustada või politsei soov neid püüda. 20. sajandi kohta on numbrid puudulikud, olles olemas vaid 1903. ja 1904. aasta kohta.

Aasta	1888	1890	1892	1894	1896	1898	1904
Prostituute	166	203	245	212	415	309	312

Tabel 2. Registreeritud prostituutide arv Tartus aastail 1888 – 1904.³⁵

³² Ильюхов, lk. 66 ja 75.

³³ Gustavson, lk. 34 ja 36.

³⁴ Ильюхов, lk. 191.

³⁵ RA, EAA.3783.1.44, 76, 78 ja 84. Tartu linnaarst dr. Ströhmbergi aastaaruanded. 1888 – 92. a. andmed Tartu politseivalitsuse kirjavahetuse hulgas haiglaga (RA, EAA.325.1.61).

Meditsiiniline pilet

1851. aastal kehtestas tsaarivõim prostituudi isikutunnistusena meditsiinilise pileti (медицинский билет), rahva keeli “kollase pileti”.³⁶ Tartus anti meditsiinilise pileti asemel välja roheliste kaantega, taskuformaadis meditsiinilist raamatut (медицинская книжка), kus oli esimesel leheküljel selle omaniku nimi ning järgnevalt märkused arstliku läbivaatuse kohta. Viimasel küljel olid lõbunaistele seatud reeglid, mis olid üksikut prostituuti puudutavad punktid 1844. a. bordellimääruse reeglistikust.

Registreeritud prostituut pidi andma kõik muud isikut tõendavad dokumendid peale medraamatu hoiule kohaliku politsei kätte. Rõhuv enamus naisi ei omanud sissekirjutust Tartusse ja nende linnas viibimise seaduslikkust pidi tõendama pass. Isikutoimikute vahel on säilinud enamasti vallast tasuta väljastatav üheaastane pass, kuid on säilinud ka kuni viie aastase tähtajaga passe. Näiteks 13-aastasele Marie Baumanile väljastas Puurmani vallavalitsus 2. juulil 1892. a. passi kuhu oli ka elatusallikana (род занятия) märgitud prostitutsioon (проститутка).³⁷ Kurioosseks muudab passi veel asjaolu, et alla 16-aastaseid tüdrukuid poleks tohtinud üldse prostituudina registreerida.

1.2. Arstlik-politseilised komiteed

Arstlik-politseiline komitee (врачебно-полицейский комитет) pidanuks olema keskne organ suguhaiguste levikuga võitlemiseks ja prostitutsiooni kontrollimiseks. Tegelikult kujunes riigi poolt planeeritud üsna erinevaks. Esimene arstlik-politseiline komitee loodi juba enne bordellide legaliseerimist, 1843. aasta algul Varssavis ning järgneva kolme aasta jooksul moodustati komiteed veel Peterburis, Moskvas, Vilniuses, Riias ja Nižni Novgorodis. Suure Venemaa avarused tulid aga seadusandja tahtele vastu väga aeglaselt ning enamikes Venemaa linnades polnud neid komiteesid veel XX sajandi alguseski (1908.a. oli komitee olemas 458 linnas 960-st, 1910. a. 760-s)³⁸, sealhulgas osades kubermangukeskustes: Kurskis, Novotšerkasskis, Jakutskis, kus kohalikud võimud väitsid prostitute mitte olevat. Komitee võis tegutseda ka mõne muu nime all: “Комиссией для разбора бродячих женщин” (Rikutud eluviisidega naiste vastu

---

³⁶ Ильюхов, lk. 160.

³⁷ RA, ЕАА.325.2.50, Marie Baumani isikutoimik.

³⁸ Неапе, lk. 31; Ильюхов, lk. 54.

võitlemise komitee Kroonlinnas) või Антисифилитический комитет (Süüfilise vastu võitlemise komitee) mitmetes linnades Poola ja Valgevene aladel.³⁹

Idee poolest oleks pidanud komiteed olema eraldiseisva eelarve ja personaliga asutused linna politseiülema kontrolli all. Tegelikkus kujunes märksa erinevamaks. Vaid vähestes linnades oli komitee tegevus seatud etteantud malli järgi ning enamasti täitsid komisjoni aset muu töö kõrvalt prostituutidega tegelevad politseinikud ja arstid. Mõnel pool koosnes komisjon ainult arstidest kui mõnel pool komitee puudus või oli olemas ainult nime poolest ning tegelikult lasus kogu tegevus politsei õlgadel. Osades linnades nagu näiteks Minskis täitis komitee ülesandeid linna sanitaarkomitee (городской санитарный комитетъ, sanitaarkomitee oli olemas ka Tartus, kuid tegutses põhiliselt toiduainete ja puhtusnõuete täitmise kontrolliga turul jms).⁴⁰

Tartus oli komitee koosseisus vaid politseiülem ja linnaarst. Eraldi eelarvet või töötajaskonda komiteel ei olnud ning seda tööd tehti muude ülesannete kõrval. Komitee täielik nimi oli Юрьевский Врачебно-Полицейский Комитет по надзору за проституцией - Tartu (Jurjevi) prostituutide järelevalve Arstlik-Politseiline Komitee. 1904. aastal, pärast Siseministeeriumi Tervishoiu departemangu ringkirja nr. 1611 muutus komitee struktuur keerulisemaks. Nüüdsest kuulusid sinna peale politseimeistri ja linnaarsti ka linnavalitsuse liige, kes hakkas komitee asjadega tegelemise eest palka saama ning kohaliku sõjaväeosa – 95. Krasnojarski jalaväepolgu, esindaja.⁴¹ Sõjaväeosa esindaja osavõtt komisjoni tööst oli üks ringkirjas nõutud uuendustest.

1.3. Järelevalvega tegelevad organid ja isikud Tartus

Põhiliseks järelevalvega tegelevaks organiks Tartus oli linna politsei. Politseivalitsuse eesostas oli politseimeister, kes juhtis ka arstlik-politseilist komiteed. Lubasid lõbumaja asutamiseks andis just tema. Menetlemisel oli otsustavaks loodava pordumaja asukoht. Näiteks 11. detsembril 1891. aastal laekus politseimeistrile taotlus avada bordell aadressil Mäe tänav 23. Kirjavahetusest selgub, et kaalutlemisel arvestati, et ümbruses ei ole koole, Peetri kirik ei ole

---

³⁹ Ильюхов, lk. 45,51, 53 – 54.

⁴⁰ Ильюхов, lk. 45 – 46.

⁴¹ RA, EAA.325.1.486, Tartu politsei kirjavahetus ja saabunud ringkirjad.

liialt lähedal, tegemist on äärelinnaga ning ümbruskonnas juba tegutseb teisi bordelle, näiteks Peetri tn. 40-s. 2. mail 1892. a. (pool aastat menetlemist!) antigi luba.⁴²

Ka kõik palvekirjad ja taotlused adresseeriti politseiülemale, harvem linnaarstile. Kui linnaarstile juleti kirjutada ka saksa keeles, siis politseimeistrile ainult vene keeles ja alandlikult paludes. Pöördumise rahuldamise asjus pöördus politseiülem tavaliselt arvamuse saamiseks linnaarsti poole, kuid kui linnaarst oli lõbunaiste taotluste suhtes enamasti skeptiline, siis politseiülem andis mõnikord loa sellest hoolimata.

Politsei hierarhias järgnesid linnaosade pristavid, kellele politseiülem jagas prostitutsiooni teemalisi korraldusi. Nii kirjutas ta 26. aprillil 1895. aastal 3. linnajao pristavile: „Minuni on jõudnud kuuldused, et neiud Mäe tn. 25 bordellist jalutavad Puiestee tänaval, lärmavad ja häirivad rahulikke elanikke. Neiud bordellist aadressil Puiestee tn. 31 avavad hommikutundidel aknad ja istuvad seal ilma kleitideta ning käivad tänava peal vaid öösärkide väel. Sellest lähtuvalt pakun Teile (Ваше Благодарю) teatada enne lihavõtteid nende bordellide pidajatele, et korralageduse jätkudes, lõpetan ma kontsessiooni bordellide pidamiseks ja need suletakse viivitamatult. Teie Aususelt palun bordellipidajate kinnitust teate kättesaamisest.“ Pristav mingeid vastupidiseid tõendeid välja ei toonud ning võttis maadamtelt kirjaliku kinnituse teate kättesaamisest.⁴³ Kuski struktuuris oli ka arstlik-politseiilise komitee valdkondadega tegelev abipristav, ses 1895. aastal sai politsei linnavalitsuselt täiendavad 1000 rubla sellise mehe palkamiseks. Dokumentidest tema tegevus välja ei paista.⁴⁴

Pristavi käsutuses olid politsei nooremohvitserid ja allohvitserid. ehk Politseiohvitser ehk надзиратель oli teenistuasastmete tabelis viimasel, 14. astmel, võrdne kollegiumi assessoriga ning isiklikus aadliseisuses.⁴⁵ Enamasti olid politseiohvitserid venelased. Kardavoi ehk городской oli allohvitser, peaaegu alati erusoldat ja tavaliselt rahvuselt eestlane. See amet ei hiilanud prestiiži ega sissetulekuga. 1892. aastal oli kardavoi kuupalgaks Tartus 23 rubla ja see ei

---

⁴² RA, EAA.325.1.61, Tartu politseiavalitsuse prostituutidega seotud kirjavahetus.

⁴³ RA, EAA.325.1.278, Tartu politsei kirjavahetus prostituutide asjus. See-eest kirjutas Mäe 25 pidajanna, et aken oli puruks löödud mitte avatud ning naised kutsusid ise politsei karjudest hirmust.

⁴⁴ RA, EAA.325.1.486, Tartu politsei kirjavahetus ja saabunud ringkirjad.

⁴⁵ МВД России. энциклопедия. Москва: Объед. ред-ция МВД России, «Олма-пресс», 2002.

tõusnud kordagi enne 1917. aasta jaanuari.⁴⁶ Nii ohvitserid kui kardavoid teostasid politseivõimu tänavail vahti pidades, et prostituudid ei käituks liialt väljakutsuvalt, liiguksid vaid selleks ettenähtud ajal ja kohtades. Samuti aitasid nad püüda registreerimata lõbunaisi ning kontrollisid pordumajasid. Bordelli kontrollimine oli meeldiv tegevus, eriti kui seal seadusi rikuti. 11. jaanuaril 1896. aastal laekus pristavile anonüümikiri, milles teatatakse, et Jaama tn. 53-s asuvas lõbumajas on lubatud kahe naise asemel hoopis kuus, perenaine ise seitsmendaks ning lisatakse, et politseiohvitserid Aland ja Käärrik astuvad sinna ju sisse ainult joomiseks, mitte kontrollimiseks. Ülerahvastatud pordumaja löödi laiali, kuid politseinikke anonüümse vihje alusel ei karistatud.⁴⁷ Venemaal oli altkäemaksu ja meelega pakkumine politseile lõbumajanduses normiks ning seetõttu võis seadusandja etteantud normide täitmine olla üsna paindlik, sõltudes kohaliku politsei suhtumisest asjasse.

Palga- ja teenistusastme poolest kardavoist allpool seisis politseiteenistuja (полицейский служитель). Politseiteenistujaid oli erinevate ülesannete täitmiseks, kuid üks mees linna peale tegeles spetsiifiliselt lõbunaiste kontrollimisega. Tema ülesandeks oli avastada registreerimata prostituute, avastada registreeritud prostituute vales ajal ja vales kohas olevat ning tassida haiglasse läbivaatusele neid, kes sellest kõrvale püüdsid hoida. Sellise ametimehe nimi oli 1880. aastate lõpus Mangus Sulle, järgmisel kümnendil Eiser ja uuel sajandil Kornev. Kahjuks ei ole neist ühegi kohta säilinud Tartu linna politseivalitsuse fondis mingeid isikuloolisi materjale.

Tüüpiliseks lõbunaise avastamise taktikaks oli otsida üles linnaarsti tasuta vastuvõtule pöördunud suguhaige naine (Tartus oli Liivimaa naistele suguhaiguste ravi tasuta).⁴⁸ Veneerilise haiguse olemasolu tähendas automaatselt politsei huviorbiiti sattumist ja suure tõenäosusega lõppes neiu surumisega lõbunaiste registrisse. Selline haigla ja politsei koostöö ei julgustanud naisi suguhaiguste tasuta ravimise võimalust kasutada.

Linnaarst

Linnaarst oli arstlik-politseilise komitee teine oluline liige lisaks politseimeistrile. Tema ülesandeks oli prostituutide läbivaatus ja ravi ning seda tööd ei olnud mitte vähe. Samuti

---

⁴⁶ RA, EAA.325.1.432, Tartu politsei töötajaid puudutav kirjavahetus ja käskkirjad.

⁴⁷ Samas.

⁴⁸ Vt. Lisa, lk. 74.

arvepidamine prostituutide kohta. Iga aasta kohta esitas linnaarst politseimeistrile statistilise ülevaate kus pandi kirja nii lõbunaiste üldarv, nende jaotumine bordellis olnuteks ning omal käel tegutsejateks, suguhaiguste esinemine, läbivaatuste arv jms. Peale prostituutide otsis linnaarst suguhaiguse tunnuseid ka vangidelt ning linna tööliskonnalt.

1880. kuni 1895. aastani täitis linnaarsti kohuseid G. Weidenbaum. 1886. aastal sai Tartu kreisiarstiks Christian Johann Ströhmborg, kelle algatusel 1891. aastal viidi sisse rida muudatusi paremuse suunas: haigla remonditi kapitaalselt ja viidi sisse uus põetamise kord. Linnaarstiks saanuna juhtis ta haigla tööd 1907. aastani, mil tema ametisse asus A. Lezius, kes püsis sel kohal 1918. aastani.⁴⁹

Linnaarst Ströhmborg tegeles prostituutidega põhjalikult ja südamega. Tema saamisest linnaarstiks tõusis oluliselt prostituutide registreerimine. Politsei hea töö kõrval võis mitte vähem oluline olla ka prääniku ehk tasuta arstiabi kvaliteedi paranemine. Naiste läbivaatuste arv tõusis. 1880. aastatel viidi läbivaatusi ilmselt läbi bordellides, nüüd viidi neid läbi ainult avalike naiste suguhaiguste osakonnas avatud vastuvõtupunktis Puiestee tänaval. Tööd oli rohkem kui küll ja ehkki kogunud arst suutis tunnis läbi vaadata kuni parkümmend naist, võttis see ilmselt arsti tööpäevast suure osa. Tabelis 2 on välja toodud prostituutide arstlike läbivaatuste arv Tartu linnaarsti poolt mõnedel aastatel. Tööd viis arst läbi üksi.

aasta	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899
läbivaatusi	9 776	12 042	16 482	7 155	8 715	8 694	9 078

Tabel 3. Arstlik-politseiliste läbivaatuste arv Tartus aastail 1893 – 99.⁵⁰

Just linnaarst oli kõige paremini kursis poruelu igapäevaga ning teadis iga naise kohta täpset iseloomustust anda.

1.4. Registreerimine

Prostituudina registreerimine oleks pidanud olema vabatahtlik. Suur osa prostituutidest tõesti registreerus ise vabatahtlikult, soovides saada arstiabi või lihtsalt pääseda politsei poolsest

⁴⁹ Pullat, Raimo (koost.). Tartu ajalugu. Tallinn 1980, lk. 149 – 150.

⁵⁰ RA, EAA.3783.1.42, s. 44, s-d 75 – 79. Tartu linnaarstide aastaaruanded.

kimbutamisest. Registreeritule antud medraamat (медицинская книжка) oli ka tõendiks teenusepakkuja kvaliteedist kuna sealt oli võimalik välja lugeda, millal naine viimati arsti juures käis. Oli kliente, kes sättisidki oma saabumised arstliku kontrolli järgsele päevale.⁵¹ Bordellipidajad olid huvitatud oma töötajate õigeaegsest registreerimisest, kuna head ja usalduslikud suhted kohaliku politseiga olid hädavajalikud. Vene riigis oli kombeks seadusi täita (vähemasti prostitutsiooni reguleerimise alal) kaunis juhuslikult ning normi kaalutusõiguse omaja (siin politsei) omal paremal äranägemisel. Tüli või pistise maksmisest keeldumine võis tuua kaasa bordelli sulgemise. Ühiskondlik arvamus oli niikuinii bordellipidaja vastu. Näiteks Narva arstlik-politseiline komitee sai 1911. aasta juunis kirja 18-lt majaomanikult, kes nõudsid bordellide “Plevna” ja “Kuldne ankur” ümbertõstmist kesklinnast äärelinna. Aasta hiljem avastati, et kiri on väljamõeldis ning kirjutatud vaid ühe autori poolt. Kui bordellipidajad nõudsid asja ausat uurimist või õigust taastada tegevus senises asukohas asus kohalik ajaleht “majaomanike” poolele ning bordellid ei saanudki õigust taas tegutsema asuda.⁵²

Vabatahtlik registreerimine jäi tegelikkuses vägagi sunniviisiliseks. Registreerimata prostituute võis karistada nuhtlusseadustiku § 44 alusel, mis sätestas:⁵³

За неисполнение распоряжений правительства, относящихся к предупреждению непотребства и пресечению вредных от онаго последствий, виновные подвергаются аресту не свыше одного месяца, или денежному взысканию не свыше ста рублей.

Tõlkes: valitsuse korralduse täitmata jätmise asjaoludel, mis puudutab vääritut ja vale käitumist karistatakse kuni kuuajalise arestiga või rahatrahviga mitte üle 100 rubla. Eelkõige karistatigi selle alusel suguhaiguste levitajaid kes ei käinud arsti vastuvõtul, aga samuti salalõbumajade pidajaid.

---

⁵¹ Gustavson, lk. 40.

⁵² Hearne, lk. 230 – 231.

⁵³ Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями, с дополнениями по 1 января 1879. СПб, 1879, lk. 92 – 94. 1903. a. tuli välja Uus Nuhtlusseadustik (Уголовное уложение), mis karmistas karistust, kuid antud seaduse rakendamise või mitterakendamise kohta ei ole mul andmeid. Selle tõlgitud ja kohandatud eestikeelse versiooni, 1929. a. Kriminaalseadustiku § 210 ütleb: “Kes põdes teadvalt nakkavat suguhaigust ja süüdlane selles, et ta andis edasi selle haiguse suguühenduse teel teisele isikule, karistatakse: arestiga mitte üle kuue kuu või rahatrahviga mitte üle viiesaja krooni. Uues Nuhtlusseadustikus endas on paragrahvi numbriks 207 ja karistuse määraks kuni kolm kuud aresti või rahatrahv kuni 300 rubla. Raskendavatel asjaoludel on võimalik ka vanglakaristus.

Mõningad käsitlused nagu Laurie Bernsteini “Sonia’s Daughters” (1995) on väitnud, et kord juba registreeritud prostituudil oli äärmiselt keeruline pääseda tagasi normaalsete inimeste sekka kui juba kord oldi registreeritud prostituudina. Tartu linna puhul seda küll väita ei saa. Arstlik-politseilise jälgimise lõpetamiseks piisas enamasti avaldusest. Avaldusi ei rahuldatud kui linnaarst või politseiohvitser esitas tõendeid, mis seadsid sooviavaldaja jutu tõesuse kahtluse alla:

- 1897. aastal avaldas Juhan Dorogov soovi, et Anna Maask vabastataks järelevalve alt, kuna ta elab temaga koos juba kaks aastat ning kavatseb 52-aastase naisega abielluda. Politseilise järelevalve alla sattunud naine politseiteenistuja Eiseri valekaebuse alusel. Linnaarst Ströhmborg on selle peale märkinud, et Maask on talle küll isiklikult tundmatu, kuid ta elab tuntud pordumajas Pikk tn. 22-s. Eiseri sõnul on tal samasugused elukombed kui ülejäänud majaelanikel. Järgmine aasta on Anna kirjutanud uue palvekirja, mis lükati jälle tagasi kuna mõlemad ta tütreid olid samuti prostituudid.⁵⁴
- 8. märtsil 1899. aastal avaldas leskmees August Niiman soovi abielluda staažika prostituudi, lätlanna Valentina Spuroviga. Linnaarsti soovitusel jäeti luba andmata kuna peig oli joodikust velsker ning pruut joodik ja varas. Järgmisele palvele öeldi uuesti ära, kuna nende korteris käivad prostituudid, kellele Niiman raha laenab. Luba anti alles kolme aasta pärast ning paar abiellus 7. veebruaril 1902. aastal.⁵⁵
- 16. jaanuaril 1900. aastal kirjutas politseimeistrile palvekirja Alatskivi valla talupoeg Andrei Kurposov. Tema naine suri ära ja ta on sunnitud elama koos oma väikese pojaga kahekesi. Peetri tänava lõbumajast leidis ta sümpaatse juuditari Leokadija Levandovskaja, kes tuleks küll mehele kui ainult bordellimaadami ees nii suuri võlgu poleks. Palvet anda naisele pass kätte politsei ei rahuldanud.⁵⁶
- 31. detsembril 1902. aastal palus ühe Pärna tänava lõbumaja muusik, 39-aastane Georgi Jukuf, vabastada järelevalve alt Vitebskist pärit Natalja Levitskaja, kuid linnaarst dr. Ströhmborg arvas, et neiu jätkab oma eluviisi ka abielus olles. Saamata luba, liikus ta kahe kuu pärast Riiga.⁵⁷

---

⁵⁴ RA, EAA.325.2.283, Anna Maaski isikutoimik.

⁵⁵ RA, EAA.325.2.468, Valentina Spurovi isikutoimik.

⁵⁶ RA, EAA.325.2.254, Leokadija Marijanna Levandovskaja isikutoimik.

⁵⁷ RA, EAA.325.2.255, Natalja Levitskaja isikutoimik.

2. Tartu linn 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses

Ajavahemik 1880. aastast kuni 1914. aastani oli Tartu jaoks mõneski mõttes kuldaeg. Tänu ülikoolile ja kesksele asendile Põhja-Liivimaal oli linn keskuseks nii eesti kui baltisaksa vaimuelule. Tartu oli suure ja jõuka maakonna keskus ning tõmbekeskus ka Võru ning Viljandi maakonna jaoks. Hoolimata suuremast elanike arvust ületas Tallinn tähtsuse poolest Tartut alles 20. sajandi alguses. Tallinnas ja Narvas tooni andnud vabrikutöölise arvukus oli stabiilselt alla tuhande, mis linna elanike arvu arvestades oli kaunis väike number.⁵⁸ Rohkelt leidus voorimehi. Sajandivahetuse paiku oli linnas 300 sõiduvorimeest, enamuses eestlased, kes olid oma organiseerituses lausa linnale sümboliks. 1913. aastal registreeriti neid lausa 424.⁵⁹ Samal ajal oli linnas 12 võõrastemaja ning kolm sissesõiduhuovi.⁶⁰

Linna elanikkond kasvas jõudsalt, aastatel 1782 kuni 1897 kasvas Tartu elanikkond 11,8, Narva 9,5, Pärnu 6,6 ja Tallinna rahvaarv vaid 5,5 korda.⁶¹ 1867. kuni 1897. aastani linna elanike arv kahekordistus kolmekümne aastaga, kuid siis kiire kasv lakkas. Kasvanud üliõpilaste arv ei mõjutanud linna majanduslikke olusid sedavõrd tugevalt, et oleks soodustanud kiire rahvastikukasvu jätkumist. Tööstust ega täiendavaid sõjaväeosi enam linna ei saabunud.

Aasta	1867	1881	1897	1913
Elanike arv	20 494	29 788	41 176	45 088

Tabel 4. Tartu linna elanike arv.⁶²

Hoolimata linna jõudsast arengust puudus Tartus 1929. aastani linna veevõrk. Kanalisatsioon esines vaid kesklinnas, kaevuvee kvaliteet oli halb. Linna madalamaid rajooni jõe ääres tabasid pidevalt üleujutused. Joogivee viletsa kvaliteedi tagajärjeks olid kooleraepideemiad. Enamuse

⁵⁸ 830 töölisi 1900. a. ning 943 töölisi 1914. aastal. Pullat, Raimo (koost.). Tartu ajalugu. Tallinn 1980, lk. 142 – 143.

⁵⁹ Pullat, Raimo. Eesti linnad ja linlased, Tallinn 1972, lk. 98.

⁶⁰ Pullerits, Heivi (koost.) Tartu ajalugu ja kultuurilugu. Tartu 2005, lk. 68 – 69.

⁶¹ Berendsen, Veiko; Maiste, Margus. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu 1999, lk. 225.

⁶² Pullat, Raimo. Eesti linnad ja linlased, lk. 40. 1867. a. andmed Berendsenilt ja Maistelt (lk. 226).

vaesema rahva elamistingimused olid kitsad ja ebamugavad, ühe- kahetoalised läppunud õhuga korterid. Nakkushaigused põhjustasid linnaelanike suure suremuse.⁶³

Linnaeelarve maht ei olnud samuti kiita. 1913. aastal oli Tartu linnaeelarve maht 243 200 rubla, mis jäi kordades alla Tallinnale ja Narvale ning vaevu ületas Pärnut.⁶⁴ Võlakoormus oli rusuv ning küllap eelarveliste võimalust puudumine seletab ka linna politsejõudude nigelaid palgaolusid maailmasõja eel. Küllap jäi nii mõnigi prostituut registreerimata, kuna sajandi alguse Tartu linnaeelarve oli nõnda kehvas seisus. Tartu linna tagasihoidlikele võimalustele ja sotsiaalmajanduslikule tasemele viitab ka asjaolu, et uue sajandi hakul oli maakonna põhjaserva jaoks Narva suurem tõmbekeskus kui Tartu.⁶⁵ Rahvaarvu kasvu peatumine näitab, et 20. sajandi alguses linna arengutempo aeglustus oluliselt.

Haigla

1880. aastast allus linnale ringkonnahaigla, mis 1895. aastal sai ametlikult linnahaiglaks. Puiestee tänavale osteti vana kõrtsihoone, mis 1896. aastal ehitati ümber 20 kohaga suguhaiguste osakonnaks avalikele naistele. 1911. aastal avati Aleksandri tn. 80 suguhaiguste osakond ka meestele. 1912. aastal oli linnahaiglal peale pearsti veel neli ordinaatorit ja neli halastajaõde. Voodipäev maksis 80 kopikast 4 rublani sõltuvalt palati klassist, mida haige endale lubada sai. Naiste isikutoimikutest tuleb välja, et ravipäeva hind suguhaiguste osakonnas piirdus algselt 50 kopikaga. 1895. aastal tõusis hind 60 kopikale, 1906. a. 62,5 kopikale, 1908. a. 74 kopikale ja 1912. aastal 80 kopikale ööpäevast. Prostituutide regulaarse läbivaatusega tegeleski linnaarst. Suguhaiguste raviga tegelesid enamus linna arstidest ning omal käel vastuvõttu saabunud eelistasid Tartu Ülikooli kliinikumi arste linnahaiglale ja linnaarstile.⁶⁶

Tasuta ravi oli prostituutidele küll seadusega ette nähtud, kuid tegelikult ei täidetud ka seda riigi poolset kohustust igal pool kuigi usinalt. Rääkimata Siberist, kus haiglaid üldse vähe oli, isegi Kroonlinnas polnud haiglaravi tasuta ning iga lõbunaine pidi omast taskust 83 kopikat päeva

---

⁶³ Pullat, Raimo (koost.). Tartu ajalugu. Tallinn 1980, lk. 152.

⁶⁴ Pullat, Raimo. Eesti linnad ja linlased, lk. 98 – 99.

⁶⁵ Väljaränne Laiuse kihelkonnast oli 20. sajandi algukümnendil kõige suurem Narva ja 1901. aastal oli Tartust tagasitulijaid koguni rohkem kui minejaid. Köpp, Juhan. Laiuse kihelkonna ajalugu, Tartu 1937, lk. 351.

⁶⁶ Pullat, Raimo. Tartu ajalugu, lk. 149 – 150. 60 kopikaline päeva hind tuleb välja esitatud arvetest.

kohta maksuma.⁶⁷ Tartu oli haigla ravis ka kaugemalt tulijaid. Jääb mulje, et mõnigi naisterahvas oli Tartusse saabudes juba teadlik oma haigusest ning vahetas tegevuskohta nimelt paremate ravivõimaluste pärast. Mitme linna vahel pendeldavad naised tulid mõnigi kord Tartusse haigla pärast ning naasid peagi vanase tegevuskohta. Eriti armastasid Tartu kliinikuid Valga ja Tallinna lõbunaised. 1906. kuni 1909. aastani raviti Tartus vähemalt viit Tallinna ja kümnet Valga lõbunaist. Kui Tallinna omad võisid veel mõneks ajaks Tartusse paigale jääda, siis Valga lõbunaised käisidki Tartus ainult ravil. Süsteemne tundub see olevat Valgas Mäe tn. 15 asunud bordelli töötajaskonna puhul (neli juhtumit).⁶⁸

Sõjaväeosa

1892. aastast asus linnas 95. Krasnojarski jalaväepolk. Enne seda ei asunud Tartus alalisi väeosi ning polgu asumisel linna puudusid neile vajalikud kasarmud. Võimalik, et polgu ümberpaigutamine Helsingist siia oli seotud poliitiliste protsessidega (venestamine, kolm kuud hiljem nimetati linn ümber Jurjeviks) ning vene elemendi tugevdamiseks sobis suure sõjaväeosa linna paigutamine tõesti hästi. Polgu rahuaegses koosseisus oli ca 1700 meest, osa väeosast majutati Võnnusse ja Volmarisse, kus olid kasarmud olemas. Nii asus Tartusse polgu isikkoosseisust alla poole. Polk hajutati linna peale laiali, paljudel aadressidel asus vaid üks kuni neli meest (ohvitserid peale selle, nemad üürisid endale ise linna pealt elamise). Suuremaid koondumisi oli aadressidel Riia tn. 73 ja Puiestee tn. 10 – mõlemas 51, Puiestee 9a – 68 ja Raatuse 22 – 67 meest. Viimane asus lõbumajanduse epitsentrile üsna ligidal. Mõned korterid olid asukohaks ka lõbunaistele:

- Raatuse 53, kuhu majutati neli sõdurit, oli elupaigaks Haaslava valla talupojale Liisa Jutrale, kes 1894. aastal esimest korda suguhaigusega vahele jäi.
- Roosi 21. Siin olid kaks sõdurit ja üks 16-aastane prostituut, kes lahkus linnast kolm nädalat peale sõjaväeosa saabumist.
- Mäe 25. 8 sõdurit, kuid 1893. kuni 1895. aastani ühtlasi Adelheid Alešini lõbumaja.

---

⁶⁷ Bentowin, lk. 24.

⁶⁸ Arstlik-politseiilised läbivaatused 1906. – 09. aastani. Tartu Politseivalitsuse arhiivi säilikud 19 – 22 (2. nimistu).

1894. aastal kolis väeosa kasarmutesse, mis asusid Puiestee tänava lõpus ning soldatite ja lõbunaistega kõrvuti elamine polnud enam võimalik.⁶⁹ Vähe sellest, et soldatitel oleks vähem ahvatlusi sunniti kasarmuile lähimaid bordelle uksi sulgema. 22. novembril 1894. aastal palus polgu komandör aru linnavõimudelt Puiestee tn. 51 ja 53 (aadressid enne ümbernumberdamist järgmisel aastal) asuvate pordumajade kohta, millele järgnes järgmisel päeval politseimeistri korraldus 3. linnajao pristavile, et tüdrukud ei tohi tänaval liikuda, vältimaks korralagedust (безпорядки). Asutuste omanikele anti teada korraldusest bordellid peagi sulgeda. Marie Perajärv sulges oma kahe töötajaga asutuse ning enam uut ei avanudki, Amalie Markevitšil kel oli vähe suurem pordumaja nelja naisega, lubati Oa tänaval avada uus bordell. Ümberkorraldused viidi lõpuni kevadel.⁷⁰

Kõrgkoolid

Tartu Keiserlik Ülikool oli terve Vene impeeriumi kuulsamaid, vanemaid ning mõnda aega ka suurimaid kõrgkoole. Kuni 1889. aastani oli tegu riigi ainukese saksakeelse ülikooliga, seejärel alustati üleminekuks venekeelsele õppele ja asjaajamisele. Üliõpilaste arv tõusis 1880. aastatel jõuliselt. Kui aastatel 1877 – 1881 oli üliõpilasi aastakeskmiselt 1033, siis aastatel 1887 – 1891 juba 1741. Seoses õppekeele vahetumisega 1890. aastatel tudengite arv langes, et pöörata sajandi lõpus uuesti tõusule. Enne Esimest maailmasõda jõudis tudengite arv kasvada üle kahe ja poole tuhande. Juurdetulnud üliõpilased polnud aga niivõrd jõukad Balti kubermangude aadli ja kodanluse võsud kui papipojad, vaimulike seminaride lõpetajad ja muu lihtsam rahvas, kes oma tudengipõlve väga kasinates oludes veetsid. Eriti käib see sajandivahetuse kohta. Pärast 1905. a. revolutsiooni tõusis kõikidest sotsiaalsetest kihtidest pärit noormeeste arvukus üliõpilaskonna hulgas.⁷¹

Peale ülikooli asus linnas ka Veterinaaria Instituut, kuid selle tegevusest ja üliõpilaskonnast ei ole eestikeelses kirjasõnas juttu suuremat olnud. Instituudi tudengid osalesid lõbunaiste tarbimises aga kindlasti, selle kohta on tõendeid.

---

⁶⁹ Крючков, Вл. 95-й пехотный Красноярский полк. История полка 1797 – 1897 гг. С.-Петербург, 1897, lk. 403 – 04, 414.

⁷⁰ RA, EAA.325.1.278, politseivalitsuse kirjavahetus prostituutide teemal. Markevitš taotles tulutult luba kolida ümber Jaama tn. 35-de kuhu oleks mahtunud ainult kaks naist. Oa tänava mahutavus on tüheksa.

⁷¹ Tartu ülikooli ajalugu II, 1798 – 1918. Tallinn 1982, lk.-d 280, 394 – 97.

- Postiljon Zakrževski oli enda järelevalve alla võtnud ühe tüdruku, kes aga tema juurde püsima ei jäänud. Ühel 1901. aasta aprillikuu õhtul kell 22.40 nägi ta neiu kahe tudengiga Veterinaaria Instituudi juures. Postiljoni nähes hakkas ta viimast sündsusetute sõnadega söimama ning lubas tema korterisse pätid juhatada.⁷²
- 1902. aastal palub Veterinaaria Instituudi tudeng Pavel Ivanov enda kätte Valgevenest pärit Jefrosinja Kurotškina passi kuna võtab neiu kaasa reisile Põhja-Kaukaasiasse. Luba antigi, varsti naine naasis Pärna tänaval asunud bordelli.⁷³

2.1. Prostituudid linnaruumis

Tartu linna kaart aastast 1900. RA, EAA.2110.1.4822.22

I linnaosa

I linnaosa koosnes vanalinnast, Toomest, Tähtverest ja Supilinnast.

I linnaosas asusid prostituudid eksklusiivselt Supilinnas (ka Tähtvere tänavat võib Supilinnaks pidada). Teated avalikest naistest Vanalinnast või Toomemäest ja selle taga asuvatelt tänavatest

⁷² RA, EAA.325.2.209, Marie Alma Kongeri isikutoimik.

⁷³ RA, EAA.325.2.243, Jefrosinja Kurotškina isikutoimik.

on erandlikud ja need naised ei pruukinud aktiivselt tegutseda. Ehkki sellist määrust ei ole õnnestunud tuvastada, oli Tartus päris kindlasti prostituutide **keelutsoon**, kuhu asuda või sealt kliente noolida oli kategooriliselt keelatud. Selleks olidki nimetatud I linnajao nooblimad osad ning kesklinnale lähemad alad II ja III linnajaost. Üle Kivisilla Suurele turule saabunud lõbunaisel pidi olema hea põhjus miks *gorodovoi* (ehk rahvapäraselt kardavoi) teda teispoole linna tagasi ei kihutaks (ja tolleaegsed politseinikud ei olnud õppinud mehed, vaid toored erusoldatid kes ei pidanud paljaks ka vägivaldselt oma tahtmisi ellu viia)⁷⁴. Üldist turul käimise keeldu lõbunaistel polnud. Eks oli neilgi vaja toidupoolist osta ning mitmed üksikprostituudid tegutsesid enda keha kõrval ka muu kauba müümisega. Näiteks Marie Edur müüs ennast, kupeldas teisi ja peale selle müüs ka turul liha. Aus päevatöö andis hea kattevarju väitmaks korrakaitseorganitele, et on põhjust teda järelevalve alt vabastada, kuid politseiorganid õnge ei läinud. Eduri tulevikuks ei olnud mitte lihakaubandus, vaid bordellimaadamiks hakkamine.⁷⁵

Kesklinnas kakerdajad jäid ka valvsate linnakodanike ja korralvalvurite pilkude alla:

- 20-aastasele Helene Sternile meeldis käia Laial tänaval. 1892. aasta aprillikuus tabati ta seal hulkumast kolm korda. Kõik korrad lõppesid arestiga, juba esimesel kohtumisel kardavoiga toimetati ta ka arsti vastuvõtule kus tuvastati šanker. Kolmandal korral lõppes hulkumine tapi korras kodusesse Päidla valda saatmisega.⁷⁶
- 28-aastane Leena Oden tabati 1897. aasta 25. mai öösel poole kolme ajal politseiohvitseri poolt Raekoja platsil kakerdamas. Hommikul läbi viidud arstlik kontroll tuvastas tripperi ning naine võeti arstlik-politseilise järelevalve alla.⁷⁷

Igas linnaosas tiirlesid üksikprostituudid õllevalkade ja trahterite ümbruses ja enam-vähem ontlikul Tiigi tänavalgi tuli seda ette. 1896. aasta 17. veebruari õhtul kell kaheksa saabus politseiteenistuja Eiser Tiigi tn. 54 õllekasse ja leidis tagatoast prostituut Alvina Posolova koos kahe mehe ja katmata kleidiga (платье без пальто). Kui Posolova sai veeta öö arestikambris, siis

---

⁷⁴ Voorimehed kirjutasid politseiülemale lausa palvekirja kus palusid kardavoidel neid rohkem mitte peksta (RA, EAA.325.1.4).

⁷⁵ RA, EAA.325.2.599, Marie Eddori isikutoimik.

⁷⁶ RA, EAA.325.2.470, Helene Sterni isikutoimik. Ka nimekuju Tern.

⁷⁷ RA, EAA.325.2.337, Leena Odeni isikutoimik.

õlleka pidaja Elise Arendti jaoks olid tagajärjed karmimad ning järgnes süüdistus Nuhtlusseadustiku § 44 alusel.⁷⁸

Enamik lõbunaisi püüsid siiski Supilinnas. Eriti Oa tänav oli oluline oma bordellidega, millest pikaajalisim asus Oa tn. 18-s. Pordumajad olid eri aegadel ka majades nr. 1, 7 ja 26. Oa 18 ja 26 olid enamus ajast venelannadest pidajate käes ning see kajastus prostituutide rahvuslikus koosseisus. Avalikke maju asus, eriti 1880. aastatel, ka Marja, Herne ja Kartuli tänavatel. Tähtvere tänav oli alati pigem üksikprostituutide koht ning Emajõe ning Botaanika ehk Kroonuaia tänavate panus Tartu porduelli oli episoodiline.

bordelli aadress	Pidaja	tegutsemisaeg	prostituute
Herne 14	Mesberg	1904 – 1909	2-3
Kartuli 9	Anna Lillefeld, Piljew	1880 – 1884 ⁷⁹	...
Kartuli 13	Anna Lillefeld	1880 – 1884	...
Oa 1	...	1906 – 1907	2
Oa 3	...	1880 – 1884	...
Oa 7	...	1906 – 1909	3
Oa 18 (end. 12)	Miina Roje 1880 – 1884, Amalie Markevitš 1895 – 1898, Marija Duppel 1898 – 1899, Marija Žilinski 1898 – 1909	1880 – 1918	9
Oa 26	Anna Šljapnikova	1902 – 1909	u. 10
Marja 3a	Marie Grünwald	1880 – 1884	...
Marja 7	...	1880 – 1884	2
Marja 19	...	1890. aastad, 1906 – 1908	2

Tabel 5. Bordellid Tartu I linnajaos 1880 – 1909.⁸⁰

⁷⁸ RA, EAA.325.1.278, politseivalitsuse prostituutidega seotud kirj vahetus. § 44 alusel karistati tavaliselt rahatrahvi või arestiga.

⁷⁹ Siin ja edaspidi: 1880 – 1884 tähistab bordelli tegutseb mingil osal või tervenisti sel perioodil. Täpseid aastaarvusi pole võimalik eristada.

⁸⁰ Nummardused antud tegutsemisaastate järgi. Oa 18 oli varasemalt Oa 12.

1880. – 1884. aastal elas 17% kõigist prostituutidest I linnajaos, täpsemini Supilinnas. 1906. – 1909. aastal oli Supilinna osakaal pisut tõusnud, 19 protsendile.⁸¹

II linnaosa

II linnaosa koosnes Karlovast ja Karlovast-Toomest raudteeni asuvatest kvartalitest (ei kattu tänapäevase Vaksali asumiga kuna linn asus tänasest Kuperjanovi, tollasest Maarjamõisa tänavast lõuna pool). II linnajao tihedaimi asustatud osa asus tänase linnakeskuse alal – Lodja (täna Riia tänava algus), Soola ja Kaluri tänavate kandis. Enamik täna Karlovana tuntud alast oli veel linnapiireist väljas ning hoonestus alles hakkas sinna kerkima. Eeslinn-Karlovast on teateid ühe prostituudi kohta. Kaugest Tšernigovi kubermangust pärit Jekaterina Babarika kohta on 1904. aastal arvele võtmisel kirjutatud, et ta asus Pihkva tn. (s.t. Võru tänaval) kirikumaadel⁸²

Ka II linnajaos oli oma keelutsoon lõbunaistele – kesklinnale lähemal asuvad kvartalid nagu Lodja tänav (täna Riia maantee algus) ning Turu tänava algus. Suureks ahvatluseks oli naistele Turu tn. 19-s asunud õlleka ümber tiirlevad mehed. Seda tõendab ka järgmine palvekiri:⁸³

Его высокоблагородію

Г-ну Юрьевскому Полиціймейстеру

Жительствующей по Рыночной улицѣ домъ Но. 19.

Проститутка Марій Яковленой Эдурь.

Прошеніе!

Въ виду того, что въ среди города не дозволяется вообще имѣть жительство и бывшимъ проституткамъ, я, не будучи ничѣмъ штрафована или замѣчена въ какомъ-либо мошенничествѣ или въ худомъ поведеніи, всегда исполняла требованіи властей и вообще вела себя постоянно въ моемъ скудномъ положеніи безукоризненна, честь имѣю обратиться къ Вашему Высокородію со всепокорнѣйшего просьбою, благоволить мнѣ

⁸¹ Statistika kogumise meetodina kogusin kokku kõik mainitud prostituutide elukohtad ehk ühe juhtumina läks arvesse näiteks kolm aastat kohapeal olnu ja kolme juhtumina kolm korda elukohta vahetanud.

⁸² RA, EAA.325.2.388, Jekaterina Babarika isikutoimik.

⁸³ RA, EAA.325.2.599, Marie Eddori isikutoimik.

разрѣшить имѣть и дальнѣйшее жительство въ занимаемой мною квартирѣ по Рыночной улицѣ домъ Но. 19, гдѣ я живу одна. Считаю не лишнемъ и присовокупить то, что я занимаюсь работою рукодѣлій.

Всепокорная просительница: Marie Eddor

Юрьевъ 22-ого Августа 1902 года.

Tõlkes:

Edur üritab oma paiknemist seal välja vabandada käsitööga tegelemisega, aga politseiohvitser Mikk on 31. augustil ette kandnud, et paluja tegeleb antud aadressil edasi salajase prostitutsiooniga, ausat tööd ei tee ning on pidevalt purjus. Õhtuti käib korteris möll. 19. septembril lükati Eduri alandlik palve tagasi. Edur polnud ainuke keda see asutus tõmbas. Kümme aastat varem elas seal lähedal oma tädi juures Olga Mihelson, kes samuti seal, Jaan Ubeli õllevavka ümber tiirutas ja endale suguhaigusi kogus.⁸⁴

Marie Eddor. RA, EAA.325.2.588.33

⁸⁴ RA, EAA.325.2.297 ja 599, Olga Mihelsoni ja Marie Eddori isikutoimikud.

Bordelle tegutses II linnajaos vähe (vt. tabel 6), ainuke suurem lõbumaja oli Ivan Andres Krendini peetud asutus Lao tänaval, kas majas number 25 või 27. 1880. – 1884. aastail elas II linnajaos ehk Karlovas 17% prostituutidest, sama palju kui Supilinnaski. Edaspidi II linnajao tähtsus vähenes, bordellid peaaegu kadusid. 1906. – 09. aastaks oli linnaosas tegutsevate prostituutide osakaal langenud 13,5%-le kõigist Tartu lõbunaistest. See number koosnes ainult üksikprostituutidest.

bordelli aadress	Pidaja	tegutsemisaeg	prostituute
Aleksandri 20	Reimann	1880 – 1884	2
Aleksandri 51	... (salalõbumaja)	1909	2-3
Kaluri 39	Sokk	1897 – 1899	2
Karlova 44	Kühltall	1880 – 1884	2
Lao 13	...	1880 – 1884	2
Lao 14	Reimann	1880 – 1884	2
Lao 15	Marie Pärn	1887 – 1892	2-3
Lao 27 (või 25)	Ivan Andres Krendin	1880 – 1884	u. 5
Turu 59	Wirzmann	1880 – 1884	2

Tabel 6. Bordellid Tartu II linnajaos 1880 – 1909.⁸⁵

III linnaosa

Kuid jõe äärde, kus õitses kaubandus, polnud meil kooliajal asja. See oli päris tundmatu maailm, niisama tundmatu nagu majauberikkudega tänavad üle jõe – Tartu agulid, kus elasid kingsepad ja tisleritöökodade töölised ja kus tollal polnud öövalgustustki. Seal elas ka mu kahvatuid, vaeseid koolikaaslasi. Veel kaugemal, kus tänavad tõusid üle kaldanõlvakule, oli täiesti võõras maailm, kus elasid aednikud ja voorimehed. Seal oli ka põnevaid tänavaid, millest ainult sosistati. Seal jalutasid salapärased punapõksed naised ja öösiti sõitsid üle Kivisilla sinna voorimehed.

Hella Wuolijoki Ülejõe linnaosast⁸⁶

⁸⁵ Kõik aadressid antud 1880. aastate nummerduse järgi.

III linnaosa koosnes kõigest sellest, mis asus teisel pool jõge, kuid kuna tänapäevane Annelinn, vähemalt määral ka Raadi, ei kuulunud veel linna alla, siis võime III linnajaost rääkida kui Ülejõest.

Ülejõe oli põhiliselt asustatud eestlaste, vaeste inimestega. Eriti kaugemad linna äärealad kui otse Kivisilla vastas olev osa Ülejõest oli linnasüdame jätk ja oluliste koolimajade (Veterinaaria Instituut, Treffneri eragümnaasium) asukoht. Kurikuulsus ei tulnud aga tühjalt kohalt.

1880. aastatel oli Tartu porduelu üheks tuiksooneks Puiestee tänav. Tänav algupoole tähtsaim lõbustusasutus asus majas nr. 14, kolm kõrvuti asetsevat bordelli oli aga aadressidega Puiestee tänav 37, 39 ja 41 - kõik kolm olid eestlannade käes. 1890. aastatel pandi kõik kolm asutust kinni. 1894. aasta sügisel palus Krasnojarski polgu komandör kasarmu vastas olevad bordellid sulgeda ja järgmiseks kevadeks oli see tehtud.⁸⁷

Pikem elu porduelu keskusena oli Pikal tänaval. 1880. aastate alguses oli Pikk tänav kõige prostituutiderohkem tänav Tartus. 20% kõigist linna registreeritud lõbunaistest liikus just siin – seda oli rohkem kui kogu II linnajaos kokku. Siin asus ka kõige suurem tuvastatud lõbumaja – Marie Grünwaldi majas Pikk tn. 10 (hilisem Pikk tn. 6). Ümbruskond oli tihedalt asustatud ning prostituutide ja nende klientide lärmamine häiris naabreid. 18. mail 1888. aastal kirjutasid kaheksa linnakodanikku kaebuse Pika tänava lõbumajade peale ning soovisid, et politsei sulgeks majades nr. 10, 12, 14 ja 17 asuvad lõbumajad. Nr. 12-s parasjagu naisi polnudki, kuid kümnendast leiti neid lausa 14. Politsei otsustavalt ei käitunud, sest aasta hiljem oli kolmes majas endiselt lõbunaised sees, sealhulgas Grünwaldi asutuses 9 naist ja järgmine aasta, järjekordse menetluse käigus asus neid seal 13. Pika tänava alguse pordumajad suleti alles kümnendi teises pooles, 1896 – 1898. aastal. Hiljem jäi Pika tänava porduelu lippu kõrgel hoidma Uljana Blähhina asutus majas nr. 47.

Kolmas Tartu lõbumajanduse keskus asus Pärna tänaval. Sarnaselt Pikale tänavale ei olnud seal ainult ametlikud lõbumajad, vaid rohkesti leitud väiksemaid salaurkaid ja omal käel tegutsejaid. Peaaegu kõigis Pärna tänava paaritu numbriga majades käis porduelu. Suuremate avalike majade

---

⁸⁶ Wuolijoki, Hella. Koolitüdrukuna Tartus, Tallinn 1995, lk. 21.

⁸⁷ RA, EAA.325.1.278, Tartu politseivalitsuse kirjavahetus prostituutide teemal.

numbrid olid 9, 17 ja 27. 1880. aastate alguses oli Pärna tänav prostituutide arvukuselt Pika ja Puiestee tänava järel ning Oa tänava ees kolmandal kohal.

Neljas oluline koht Ülejõe porduelus oli Roosi tänav. Kui tänava linnapoolses otsas leidis vaid omal käel tegutsejaid ja ajutisi salaurkaid, siis tänava lõppu kaunistasid kolm suurt lõbumaja. Pikaeaalim ja tähtsaim neist oli Roosi 40, kus majaomanikuks oli Karoline Kõiv (hiljem abielus olles Unt). Kõiv ise ei olnud alaliselt kohapeal, omas ilmselt sarnast laadi äritegevust ka Rakveres ning nii asendasid teda teised linna enam ja vähem tuntud bordellimaadamid. Roosi ja Peetri tänava ristmiku lähedal asus ka juut Beckerile kuuluval kinnistul asuv Peetri 84 lõbumaja. Selle pidajad ja töötajad olid enamasti kaugemalt tulnud. Kui 1890. aastal võttis äri üle Moskvast pärit Sofja Hatskelevitš, tulid koos temaga tööle seni Kovnos ja Vilnos töötanud lõbunaised.⁸⁸ Ka hiljem andsid siin, nagu kogu Tartu porduelu „Bermuuda kolmnurgas” – Peetri ja Roosi tänava ristmikul olevas neljas bordellis, tooni kaugemalt pärit tüdrukud. Tihti saabuti Riiasid siia tööle vaid paariks kuuks.

Bordelli aadress	Pidaja	tegutsemisaeg	prostituute
Anne 2	Melanie Vink	1907 – 1908	2
Jaama 28? (end. 20)	Grünberg	1880 – 1884	...
Jaama 53 (end. 35)	Anna Johanson	1891 – 1896	2
Fortuuna 48	... (salalõbumaja)	1906 – 1908	2-3
Kivi 42 (end. Pikk 18)	Emilie Jürgens	1880 – 1884	u. 6
Mäe 3?	...	1880 – 1884	2
Mäe 35 (end. 23)	Ester Fisch 1891 – 1895, Adelheid Alešin 1895 – 1897	1891 – 1897	5
Mäe 37	Marie Eddor 1908 – 1909, Marie Pärn 1909 – 1911	1908 – 1911	2-3
Mäe 39	Marie Trehm	1898 – 1899	2
Peetri 26? (end. 14)	Judik	1880 – 1884	u. 4

⁸⁸ RA, EAA.325.1.61, Tartu politsei kirjavahetus prostitutsiooni teemal. Kovno tänapäevane nimi on Kaunas ja Vilnol Vilnius.

Peetri 84 (end. 40/54)	Becker 1880 – ??, Karoline Kõiv 1889 – 1890, Sofja Hatskelevitš 1890 – 1899, Solva Bocher 1902 – 1905, Jekaterina Izmenka 1905 – 1908, Lisette Bentzen 1908, Natalie Griben 1908 – 1909	1879 – 1909 ⁸⁹	6
Pikk 3	Klaos	1896	2
Pikk 5 (end. 7)	Abel Kastan	1880 – 1884	u. 7
Pikk 6 (end. 10)	Tampel 1880 – 1884, Marie Grünwald 1888 – 1890, Liis Kalla 1897 – 1898	1880 – 1890, 1897 – 1898	14
Pikk 15 (end. 17)	Bleckner 1880 – 1884	1880 – 1896	3
Pikk 22	...	1897 – 1898	2
Pikk 26 (end. 20)	Abel Kastan	1880 – 1884	u. 7
Pikk 32 (end. 26)	Loth	1880 – 1884	u. 3
Pikk 47 (end. 31)	Ilves 1880 – 1884, Uljana Blähkina 1888 – 1909	1880 – 1909	3
Pikk 53	Katariina Kallas 1907 – 1910, Melanie Vink 1912	1907 – 1912	3-4
Pikk 74	... (salalõbumaja)	1906 – 1912	2
Puiestee 34 (end. 14)	Marie Perajärv	1880 – 1884	u. 6
Puiestee 71	... (salalõbumaja)	1906 – 1911	2
Puiestee 85 (end. 37/51)	Anna Lillefeld 1889 – 1894, Marie Perajärv 1894	1880 – 1894	2

⁸⁹ 1909. aastast edasi on andmeid kogu Tartu lõbumajanduse kohta väga napilt.

Puiestee 87 (end. 39/53)	Alvine Janitz 1880 – 1884, Amalie Markevitš 1893 – 1894, Karoline Kõiv 1895	1880 – 1895	4
Puiestee 89 (end. 41)	Truta Olesk 1888 – 1889, Anna Lillefeld 1892	1880 – 1892	2
Põik 14 (end. 12)	Amalie Unt 1890, Karoline Kallas 1896 – 1898	1890 – 1898	7
Pärna 3?	...	1880 – 1884	2
Pärna 9 (end. 7)	Schasmin Marie Grünwald Anna Selgis 1903 – 1905	1880 – 1884, 1903 – 1909	u. 4
Pärna 15? (end. 11)	...	1880 – 1884	2
Pärna 17	Karoline Kallas	1898 – 1905	u. 5
Pärna 19	Lisette Fleis	1906 – 1911	2-3
Pärna 27	Marie Lessenberg 1902 – 1903, Anna Šljapnikova 1908 – 1909	1902 – 1903, 1908 – 1909	u. 6
Roosi 31? (end. Pikk 14)	Plotnikov	1880 – 1896	3
Roosi 36	Eva Rästa 1895 – 1897, Adelheid Alešin 1897 – 1900, Marie Lessenberg 1903 – 1905, Anna Schultz 1907 – 1909	1895 – 1909	u. 7
Roosi 38	Melanie Vink 1905 – 1906, Natalie Waldenburg 1907 – 1908, Anna Baškis 1908	1905 – 1908	u. 5
Roosi 40 (end. 28)	Karoline Kõiv (Unt) 1892 – 1911, Helene Galden 1894 – 1895, 1912,	1892 – 1912	7

	Marija Duppel 1897 – 1899, Anna Lillefeld 1898, Amalie Prants 1903 – 1906, Melanie Zerens 1912		
Uus 9	Anna Tannenberg 1895 – 1896	1894 – 1908	2

Tabel 7. Bordellid Tartu III linnajaos 1880 – 1909.⁹⁰

1880. – 1884. a. elas III linnajaos ehk Ülejõel 66% prostituutidest ja 1906. – 1909. a. 67%.

---

⁹⁰ Kõik aadressid antud 1895. aasta järgse nummerdusega.

3. Intiimteenuse tarbijad

Sõltumata elukutsest oli prostituudi pruukija enamasti vallaline või vähemasti kodust kaugel asuv meesterahvas ning rõhuv enamus klientidest oli vahekorra ajal purjus. Seda mainivad pea kõik autorid.

Rangelt oli keelatud avalikku majja siseneda kooliõpilastel, millest võib oletada nende suurt huvi seda siiski teha. Politseiteenistuja Eiseri raportis augustist 1896. aastast mainitakse Roosi tn. 36 lõbumaja kui kuritegeliku elemendi kogunemiskohta, kes seal joomas ja kaarte mängimas käivad. Süüdistus lükati küll bordellipidaja poolt ümber, kuid kus suitsu, seal tuld. Pealegi omasid paljud prostituudid sellise ühiskonnakihi hulgas peigmehi.⁹¹ Kolm kindlat põhilist klienditüüpi nii Tartus kui mujal Venemaal olid aga üliõpilased, kaupmehed ja sõjaväelased.

Üliõpilased

Tudengid olid ilmselt Tartu bordellide ja üksikprostituutide kuldkliendid, kuid mälestustes vaikitakse neist kontaktidest diskreetselt ning klientide registreid Tartu bordellidest ei ole säilinud (katseid selliseid raamatuid sisse viia Venemaal oli). Kurvaks tõendiks tudengite tihedatest käikudest lõbunaiste juurde oli suguhaiguste sage esinemine Keiserliku Tartu Ülikooli üliõpilaskonnas. Professor Wahl tõi oma 1880. aastal ilmunud uurimuses välja, et 12% tudengitest on nakatunud süüfilisse ning professor Dehio leidis kaksteist aastat hiljem, et koguni 24% ülikoolist lahkujatest olid süüfilises.⁹² Tugevatest sidemetest lõbunaiste ja üliõpilaste vahel annavad tunnistust mitmed palvekirjad kus üliõpilane palub politseiülemal vabastada prostituut järelevalve alt:

- 20. veebruaril 1899. aastal laekus Tartu politseimeistrile palvekiri kus farmaatsiatudeng Marian Marõnovski palub vabastada järelevalve alt Miitavist pärit Marie Helene Samberg. Linnaarst on omapoolses kommentaaris öelnud, et neiu on tüüpiline prostituut

---

⁹¹ RA, EAA.325.1.278, Tartu politseivalitsuse kirjavahetus prostitutsiooni teemal. Pättide ja lõbunaiste tihedat läbikäimisest: Ströhmborg (Lisa nr. 1, lk. 71); Ильюхов, lk. 244.

⁹² Ströhmborg, lk. 203.

kes noore tudengi kõrval hakkab jätkama oma eluviisi. Järelevalve siiski lõpetati kuna Samberg oli siiani suutnud haigustest hoiduda.⁹³

- 23. aprillil 1903. aastal avaldas Veterinaaria Instituudi üliõpilane Vassili Petošin soovi vabastada järelevalve alt lätlanna Anna Ernestini, kuna elab temaga koos. Palvet ei rahuldatud. Ernestin oli Tartus veel kolm aastat, mil lahkus Riiga.⁹⁴
- 29. novembril 1904. aastal kirjutas Veterinaaria Instituudi üliõpilane Ivan Otškin Tartu politseimeistrile palvekirja, kus palus vabastada järelevalve alt Anna Suška nimeline Valgevenest pärit neiu. Palvet ei rahuldatud.⁹⁵

Anna Ernestin, RA.EAA.325.2.587.127. Anna Suška, RA, EAA.325.2.586.183

⁹³ RA, EAA.325.2.144, Marie Helene Sambergi isikutoimik.

⁹⁴ RA, EAA.325.2.134, Anna Ernestini isikutoimik.

⁹⁵ RA, EAA.325.2.474, Anna Suško isikutoimik. Valgevenepäraselt on nimi Suška.

Uuritava aja kaasaegne, Tartu linna apteekriabiline Oskar Luts kirjutas oma mälestustes 20. sajandi esimese kümnendi kohta: „Meie juures on konto kolmel saksa korporatsioonil: "Livonial", "Rigensisel" ja "Curonial", ning nende koondiste jõledad sellid teevad öörahu hoopis võimatuks. Sõites korporatsioonist, kus on lakkunud kogupäeva ja pool ööd, nad tingimata tulevad lärmitsedes apteeki, enne kui oma "tsveispänneritel" kihutavad ... ma ei tihka ütleda, kuhu.”⁹⁶ Luts räägib oma mälestustes neist asjust küll ääri-veeri, kuid sellest ja ühes teises sama teose katkendist võib aimata, et buršid preservatiivide järel käisid.

Kaupmehed

Venemaal oli ülikoolilinnu vähe ning üleriiklikus mõttes oli lõbumajade parimad kliendid kaupmehed. Kaupmeeste teenindamine oli ebameeldiv, sest tihti käitusid nad naistega julmalt ja hoolimatult, lisaks kõikvõimalikke erisoove avaldades, kuid kannatused korvas rohke raha mis selliste klientide taskuist välja voolas (50 – 100 rubla paari-kolme rubla kõrval, mis oli miinimumtaksiks).⁹⁷ Palju see kehtis Tartu oludes, pole teada. Ühest küljest oli Tartu oluliseks kaubanduslinnaks, kus maalt ja kaugemalt tulnud kauplejaid oli palju liikvel, samas on vähe teateid, et prostituudid oleks resideerunud võõrastemajades kus kaupmehed tavaliselt peatusid. Paar erandit siiski on:

- 1908. aastal tabati võõrastemajast “Revel” Meeri valla talupoeg, 17-aastane Olga Kannik, kellelt leiti läbivaatusel tripper.⁹⁸
- Uusturg 29 asunud Meose võõrastemajas asus 1909. aastal 21-aastane Riia kodanik Maria Theresia Filipson neil päevil kui linnaarst temaltki tripperi leidis.⁹⁹

Hiljem, 1920. aastatel, oli võõrastemaja prostituutide tegutsemiskohana pigem reegel kui erand.¹⁰⁰

---

⁹⁶ Luts, Oskar. Ladina köök, Tallinn 1998, lk. 222 (esmatrükk 1934)

⁹⁷ Ильюхов, lk. 20.

⁹⁸ RA, EAA.325.2.21.351. 1908. a. arstliku läbivaatuse protokollid.

⁹⁹ RA, EAA.325.2.22.449, 1909. a. arstliku läbivaatuse protokollid.

¹⁰⁰ Gustavson, lk. 71 – 74.

Sõjaväelased

Pole põhjust kahelda, et mõnigi soldat oma napid rublad napsi, nalja ja seksi peale kulutas. Ohvitseridest rääkimata. Lõbunaistel oli igati põhjust rahul olla kui Krasnojarski polk end 1892. aastal Tartus sisse seadis. Eelpool sai käsitletud polgu paiknemist Tartu linnas, mis mõnedele sõduritele tähendas, et tasuline seks oli naabri uksele koputamise kaugusel. Sõjaväelased olid tsaari-Venemaal kõige tüüpilistemaleks pordumajade klientideks. Vene armees oli teenistus pikk ja mitte eriti intensiivne, võimalusi linna peale lõbutsema minna jagus. Väeosad ise asusid pea alati linnades ja vaid sesoonselt lahkusid seal õppelaagritesse, kuid sinnagi kippusid lõbunaised järgi tulema.¹⁰¹ Suuremad garnisonilinnad pakkusid alati prostituutidele teenistust. Tagajärjeks oli süüfilise ja muude suguhaiguste suur levik armees ja see polnud Venemaa eripära. 1880. aastatel oli suguhaiged 38% Vene armee isikkoosseisust, 34% Saksamaa omast ja Itaalias, Prantsusmaal ning Ameerika Ühendriikides oli see 60% ümber.¹⁰² XX sajandi alguses oli mõningase statistika alusel üle poole Vene armee sõduritest saanud teenistuse jooksul suguhaiguse.¹⁰³ Usinat pordumajas käimist kippus reakoosseisu puhul takistama madal sissetulek. Ametlik rahuaegne soldati palk ei ületanud 50 kopikat kuus. Sellest jagus pudeli viina või odava prostituudi tarbeks, kuid mitte mõlema jaoks korraga. Seda enam satuti odavatesse lõbumajadesse, kus naised olid märksa suurema tõenäosusega haiged.

Kui Krasnojarski polk ehitati sajandivahetuse paiku Puiestee tänava lõppu sõjaväelinnakusse paigutati, olid pordumajad juba kohal. Mõnesaja meetri kaugusel sõjaväeosast asus Tartu vaste punaste laternate tänavale - Peetri ja Roosi tänava ristmik. Üks esimesi tänavaid, mis kasarmutest linna poole liikudes teele jäi oli lõbunaistest kubisev Pikk tänav. Ahvatlusteni ei olnud pikka maad minna. Reakoosseisu põhilisteks sihtkohtadeks ei olnud mitte bordellid, vaid odavad urkad, kus ema tüdriku kupeldas või lihtsalt salaprostituudid:

- Jefreitor Bogdanov kandis ette, et sai 1895. aasta 20. aprillil tripperi Pikk tänav 14-s asunud Liisa nimelise tüdruku käest. Ta ei elanud seal ja töötas kusagil teenijannana. Ukse avas tema ema, kes ta pärast koju viis. Samamoodi sai Pikk tn. 14-s tripperi veel neli sõdurit. Tegu oli vana pordumajaga ning kontrolli võeti neli naist, kes kõik osutusid

---

¹⁰¹ Ильяхов, lk. 57.

¹⁰² Герценштейн, Г.М. К статистике сифилиса в России, Peterburi 1887, lk. 39.

¹⁰³ 1904. aastal olevat 46% sõduritest olnud süüfilise kogemusega (Heane, lk.260).

terveteks. Samas raportis kirjeldasid oma teekonda suguhaiguse juurde veel paljud soldatid. Kõik nad olid saanud selle üksikprostituudilt – kes Pikal, kes Hobuse, Puiestee või Põik tänaval.¹⁰⁴

1895. – 1896. aastaks oli olukord suguhaiguste osas läinud garnisonis üsna süngeks ja võimalik, et see kihutas politseivõime prostitutsiooni rindel ohje haarama – 1896. aastal registreeriti Tartu rekordilises koguses lõbunaisi (kindlasti oli see seotud ka haigla olude paranemisega). 28. veebruaril 1896. aastal polgus politseimeistrile läkitatud kirjas on sõdurite haigestumise kohta Tartus oleku ajal antud järgmised andmed:¹⁰⁵

1892. aastal – 3 süüfilise ja 7 muu suguhaiguse juhtu.

1893. aastal – 14 süüfilise ja 28 muu suguhaiguse juhtu.

1894. aastal – 20 süüfilise ja 31 muu suguhaiguse juhtu.

1895. aastal – 25 süüfilise ja 61 muu suguhaiguse juhtu.

1896. aasta esimese kahe kuuga – 5 süüfilise ja 8 muu suguhaiguse juhtu.

Politsei asus senisest usinamalt tegutsema. Peale Puiestee tänava puhastamise suleti nüüd ka enamik Pikal tänaval tegutsevaid pordumajasid. Sisse viidi lõbunaiste pildistamine. Linnahaigla parandas prostituutide ravitingimusi. Olukord hakkas paranema ja 31. detsembril 1902. aastal teatas dr. Ströhmborg kirjas Liivimaa kubernerile, et sõdurite haigestumus on 1,16%, mis võrdus umbes 15-20 soldatiga.¹⁰⁶

---

¹⁰⁴ RA, EAA.325.1.148, Tartu politseivalitsuse kirjavahetus prostituutide teemal.

¹⁰⁵ RA, EAA.325.1.148, Tartu politseivalitsuse kirjavahetus prostituutide teemal.

¹⁰⁶ RA, EAA.3503.1.182, Tartu linnahaigla kirjavahetus.

4. Haigused

Tõsise isamaalisuse üks kõige tähtsamatest ülesannetest on võitlemine suguhaiguste vastu. Paremaks abinõuks selles võitluses aga on õpetus. Kõik ilustamise katsed on kahjulikud. Rahva seas peab põlastust ja jälkust äratama sugulise kooselamise vastu väljaspool abielu.

Dr. Leudesdorf¹⁰⁷

Suguhaiguste loetelu tüüpilistes käsitlustes oli lühike ja ammendav. Tripper, (pehme) šanker ja süüfilis. Teisi suguhaigusi, mis tänapäeval tavalised (herpes, trihhomonoos, klamüüdia, HIV) ei esinenud, ei tuntud, neile ei pööratud tähelepanu või ei loetud neid suguhaigusteks. Eesti keelde tõlgitud Bremeni arstide Schönebergeri ja Siegerti teoses seisab konkreetsetl: „Suguhaigusteks ei loeta mitte kõiki haiguseid, mis suguorganite juures võivad ette tulla, vaid ainult niisuguseid, mis keelatud sugulise kooselamise tagajärjel on saadud nii kui tripper, pehme šanker, kuritõbi (syphilis), ehk kõva šanker.”¹⁰⁸ Samasugune ammendav, kolme haigusega (kõva šanker ongi süüfilis) piirduv nimistu esineb ka kõigis teistes seksuaaltervist puudutavates ajajärgu raamatutes.

Haiguste levimine naha kahjustatud kohtade läbi oli meditsiinile teada. Samas, eelpool mainitud raamatus: „Enamiste tungib kihvt ihu sisse naharikke (haavakese) läbi. Kus seda pole, seal ei sünni ka nii kergesti haigust. Sellespärast jääb üks terveks, kuna teine, kes sellesama haige isikuga suguliselt kokku puutub, haiguse saab. Naha-riike võib nii väikene olla, et meie temast midagi ei tea. Väikene naha-lõhekene, vistrik, ehk kuiv kohakene limanaha küljes teevad kihvti sissetungimise võimalikuks. Sagedasti sünnivad niisugused naha rikked alles sugulise kokkupuutumise juures.” Lisategurina toodi välja „vere viga” – jõu puudus haigusele vastu panna ning manitseti ettevaatusele haigega suudlemisel ja samast nõust joomisel. Ettevaatlik

---

¹⁰⁷ Schöneberger, Franz ja Siegert, W. Suguelu ja tema eksimised, Valga 1904, lk. 100. Samast raamatust ilmus aasta hiljem trükk ka Tartus. Samuti Valgas ilmunud „Loomulik elupeegeel” kordab samu mõtteid pea sõna-sõnalt.

¹⁰⁸ Samas.

peaks olema haavade puhastamisel, kasutatud sidemed tuleks ära põletada või läbi keeta ning teised inimesed ei tohi nendega nagu ka haige hügieenitarvetega kokku puutuda.

Haiguste levik registreeritud prostituutide hulgas oli üldine ning esimene haigus saadi kohe “karjääri” alguses. Dr. Oboznenko andmetel haigestus Peterburi registreeritud lõbunaistest tuli 79% tripperi-, 78% šankeri ja 86% süüfilisejuhtumitest naistelt, kes kas polnud üldse veel registreeritud või olid seda olnud alla kahe aasta.¹⁰⁹

Haigustesse suremus ei olnud väga kõrge. Tartu linnaarsti aastaaruannete järgi suri iga-aastaselt terve linna peale süüfilisse kuni kaks patsienti sadade haigestunute juures. Registreeritud prostituutide suremus oli haruldane. Tabelis 8 on suguhaiguste esinemine Tartu linnas 1895 – 1903. aastani. Nagu näha jäi süüfilise leviku tipp hetkeks 1896. aasta, mil prostituutide ravitingimusi oluliselt parandati. Prostituutide enda hulgas jäi süüfilise levik samaks. Kergemate suguhaiguste levik jätkus tõusvas joones, kuid mitte enam registreeritud ja kontrollitud prostituutide hulgas, nende hulgas jäi tipp hetkeks 1897. aasta. Mõõndustega võib öelda, et suguhaiguste vastane võitlus oli Tartus mingil määral edukas, vähemasti süüfilise levik saadi (ametlikel andmetel) kontrolli alla.

Aasta	1895	1896	1897	1898	1899	1900	1901	1902	1903
Süüfilis	671	851	721	667	737	441	503	699	623
sh prostituudid	78	75	67	85	96	...	...	...	88
šankeri ja tripper	800	1254	1189	1059	1208	1007	1141	1252	1361
sh prostituudid	76	126	130	107	109	...	...	...	58

Tabel 8. Suguhaiguste ravijuhud Tartu linna arstide poolt 1895 – 1903. aastal.¹¹⁰

Aktiivse tegevuse tulem võis olla päris ränk haigestumus. Karmimad näited:

- Võrumaalt pärit Liisa Sover oli kõigest 17-aastane kui ta 1897. aastal prostituudina registreeriti. Samal aastal diagnoositi tal herpes, šanker, teravad kondüloomid ja kolmel korral tripper. Järgmisel aastal täpselt sama pakett, vaid šankeri asemele tuli süüfilis.

¹⁰⁹ Oboznenko, lk. 56.

¹¹⁰ RA, EAA.3783.1.75 – 81, Tartu linnaarsti aastaaruanded.

Edasi tuleb teateid tema ravimisest peaaegu igast aastast kuni 1914. aastani välja, vahele jättes neid paari, mil ta Võrus oli.¹¹¹

- Kavilda valla talupoeg Liisa Kolk oli 21-aastane kui ta 1895. aastal prostituudina arvele võeti. 1896. aastal ravis ta kaks korda tripperit, järgmisel aastal korra šankerit ja tripperit. Edasi 1899. aastal kaks korda tripperit ja 1900. a. kolm korda ja lisaks katarri, 1901. a. kaks korda tripperit. 1902 ja 1903. aastal süüfilist ja korra tripperit. Seejuures käis pidevalt „lähetusel”, viibides lühemaid ja pikemaid aegu Rakveres, Valgas ja Võrus.¹¹²

Liisa Sover, RA, EAA.325.2.588.30. Liisa Kolk, RA, EAA.325.2.588.59

Sellised näited ei tähenda, et poleks olnud suguhaigustest terveid naisi. Politsei tegevus oli suunatud haigete lõbunaiste kontrollile allutamisele ning suguhaigusesse nakatumine oli asitõendiks. Kui haigust polnud, oli lootust järelevalve alt pääseda. Nendest naistest, kelle kohta on säilinud isikutoimikud, on aastaid suguhaigusteta pääsenuid keeruline leida.

Lõbunaiste ohtlikkus meeste jaoks oli suur eelkõige kontrollimata naiste puhul. Paljudel salaprostituutidel õnnestus politseilisest valvest pääseda ning nad ei pruukinud üldse oma haigusi

¹¹¹ RA, EAA.325.2.467, Liisa Soveri isikutoimik.

¹¹² RA, EAA.325.2.206, Liisa Kolki isikutoimik.

ravida. Ka bordelliprostituutide „väljasõidud” teistesse linnadesse teenisid tihti ravilt pääsemise huve ja haigus sai Rakveres, Valgas või mujal töötades rahus levida (vt. Lisa, lk. 63). Samamoodi paariks-kolmeks kuuks saabusid Tartusse paljud Riia ja Tallinna prostituudid. Korralikult kontrollis käivate naiste puhul oli risk väiksem. Haigestumus oli pigem väiksem üksikprostituutide puhul.¹¹³ Leidus ka ontlikke bordelle, kus haigestumus oli väike. Tartu kohta ei ole sellist statistikat võimalik teha, kuna bordellide isikkoosseisu ei ole võimalik piisava täpsusega tuvastada, kuid Riias on arstlike ülevaatuste koostatud lõbumajade kaupa.

1893. aastal oli Riias asunud Beieri lõbumajas aasta läbi 9 kuni 10 lõbunaist. Aastas tuli ette kolm haigestumist (sh üks tripper ja üks šanker ehk kergemad suguhaigused).¹¹⁴ Kui võtame keskmiseks nakkavaks peiteperioodiks kaks nädalat, siis saame, et bordelli töötajate peale kokku tuli $14 \times 3 = 52$ päeva kui nad levitasid suguhaigusi. See-eest tööpäevi kokku tuli kõigi töötajate peale umbes $300 \times 9 = 2700$. Nii oli suguhaiguse saamise tõenäosus, ilma kondoomi kasutamata, $52/2700 = 1,9\%$. Nakatumistõenäosus pole kunagi päris 100% ka peiteperioodi jooksul, nii on see protsent liialdus. Arvestades, et rasestumisi tuli bordelliprostituutide puhul ette äärmiselt harva, siis oli tõenäosus pordumajas „armurõõme maitstes” pääseda soovimatutest tagajärgedest paremates lõbumajades 98-99%. Tänapäevase kondoomi usaldusväärsus on kõigest 98%...

Beieri lõbumajaga samal tänaval asuv Melnikova bordell, mis suleti 1893. aasta märtsis, oli enne seda näidanud tähelepanuväärselt suurt haigestumust. Aasta esimese kahe kuuga haigestus seal 7 töötajat keskmiselt 20-st. Nii tuli nakkusohtrikke tööpäevi $14 \times 7 = 98$ ning kõigi tööpäevi kokku umbes $50 \times 20 = 1000$. Haigestumistõenäosus oli $98/1000 = 9,8\%$ ja tervelt pääses 90-91% klientidest.

Kirjanduses mainitakse tavaliselt ka bordelliprostituutide suurt töökoormust. Oletades, et keskmisel tööpäeval oli prostituutidel kolm klienti, võis Beieri lõbumajas siiski nakatuda $52 \times 3 = 156$ klienti ja Melnikova omas $98 \times 3 = 294$ kõigest kahe kuuga. Tartus oli 1890. aastatel kokku ametlikke ja salajasi prostituute linnas igapäevaselt umbes 300. Igaüks neist võis teha umbes 250 tööpäeva (välja jäid kuupuhastuse ajad ja mõni päev ehk lihtsalt puhati). Arvestades, et üksikprostituudid ei võtnud ette niipalju kliente, võis kokku linnas ette tulla $300 \times 250 \times 2 = 150000$ makstud suguakti ja 2%-lise haigestumise tõenäosuse juures tähendaks see

---

¹¹³ ИЛЬЮХОВ, lk. 278.

¹¹⁴ LVVA.51.1.23411.106. 1893. aasta meditsiinilis-politseiilised läbivaatused.

3000 suguhaiguse juhtu aastas. 3000 suguhaiget meest on koletu arv linna kohta, kus elas vaid 20000 meest – lapsed, raugad ja truud abielumehed kaasa arvatud!¹¹⁵

4.1. Tripper

Tripper – ladina keeles *gonorrhoea*, vene keeles перелой, tänapäeval ka gonorröa, oli enim levinud suguhaiguseks. Mõned välismaa tohtrid leidsid lausa valimeid, kus enamusel meestel tripper läbi põetud oli.¹¹⁶ Tartu linnas diagnoosisid arstid tripperit 1903. aastal 1241-l korral, mida oli kaks korda enam kui süüfilist.¹¹⁷ Venemaal tervikuna oli süüfilis levinum, kuid haigestumise põhjus polnud enamasti seotud sugulise läbikäimisega.

Haigus kestab viis-kuus nädalat ning on kergesti ravitav, et mitte öelda ise kaduv.¹¹⁸ Hooletusse jäetud haigus võib muutuda krooniliseks. Mäda silma sattumisel tekkinud põletikust võib jääda pimedaks ning Saksamaal loeti 3/5 pimedaksjäämisi tripperi süüks.¹¹⁹

Õnneks levib haigus rangelt sugulisel teel. Tallinna suguhaiguste arst dr Jouddelowitz kirjutas: „Tripper on kusetoru ilanaha põletik ja algab ühe seda haigust põdeva naesterahva juures käimise läbi. Teisi selle haiguse algusilmapilkusid praegune arstiteadus ei tunne; ei jooanud oleks sugutamise juures ega ka ehmatamine juuresmagamise juures ei suuda tripperit sünnitada. Et enam jagu tripperid – õigemini suguhaigused – jooanud olekust algasivad, selleks on ainult see põhjuseks, et inimese sees sel korral ka teised himud ärkavad. Haigete lapselikud-kavalad ütlemised, et nad ettevaatamata vastu tuult kusemisest tripperi saanud, on juba kadumas, nii et arst seda oma kõnetunnil palju enam kuulda ei saa.”¹²⁰

---

¹¹⁵ 150 000 bordelliskäiku on linna suurust arvestades koletu arv ning ilmselt oli iga päev „saadaval” palju vähem naisi, kuna suur osa prostitueeris vaid pidupäevadel, raha lõppedes või muul ajutisel perioodil. 3000 suguhaiguse juhtu Tartu linna kohta on aga üsna tõenäoline kuna registreeritud juhtude arv jäi 1000 ja 2000 vahele ning on teada, et suur või suurem osa ravis end ise käepäraste vahendite ja teadmistega ning osa ei ravinud end üldse.

¹¹⁶ Jouddelowitz, L. Suguosade haigused ja nende arstimine, Tallinn 1898, lk. 30 – 35. Dr. Roeggerath USA-s väitis tripperi levikuks täiskasvanud meeste hulgas 80%, prof. Bumms Leipzigi 70%, rasedate naiste hulgas on eri tohtrid leidnud tripperit 18 – 27% juhtudel.

¹¹⁷ RA, EAA.3783.1.83, Годовой отчет Юрьевскаго, Лифляндской губерний Городоваго Врача за 1903-ый годъ

¹¹⁸ Nii oli see sada aastat tagasi. Tripperi vormid on arenenud ühes suguhaiguste vastase võitlusega ning võtnud raskemaid vorme.

¹¹⁹ Schöneberger, Franz ja Siegert, W. Suguelu ja tema eksimised, Valga 1904, lk. 101

¹²⁰ Dr. Jouddelowitz, L. Suguosade haigused ja nende arstimine, Tallinn 1898, lk. 8.

Tripperi kaas- ja järelnähtusteks võisid olla meestel kusetoru kroonitripper ehk kroonipõletik, põie katarr, munakoti põletik, kusetoru kitsaksjäämine, „Hispaania krae”. Naistele võis vana tripper aga eriti ohtlik olla põhjustades kõiksugu põletikke, valusid ja lastetust samas kui mehed võisid kroonilise tripperiga eluaeg elada, sellest suuremat numbrit tegemata.

4.2. Pehme šanker

Pehmet šankrit (lad. *Ulcus molle*) loetakse ka süüfilise I astmeks. Mehe suguelundile tekib 2 kuni 5 päeva pärast nakatumist sügelus ja punetus. Järgmisel päeval ilmub punktike, mis kasvab villiks. Villi lõhkemisel tekib mädane haav, millest kasvab paise. Paise servad on pehmed, mis annab ka haigusele nime ja eristab teda kõvast šankerist. Tumeda ja haisva mäda korral on haigus eriti nakkusohtlik ning võib jätta peenisele suuri haavu. Naistel hakkavad välised suguelundid mädanema.

Raviks kasutati mitmesuguseid aineid ning ka soe tangukott võis aidata. Üldiselt loeti mõistlikuks haigust mitte spetsiaalselt ravida, vaid parandada elukombeid ning nagu tripperigi puhul – hoiduda napsist, süüa tervislikult ning hoida end soojas.

Kolmest põhilisest suguhaigusest oli šanker Tartu kõige vähem levinud. Kui 1894. – 1895. aastal oli šankeri esinemine kontrollitud prostituutide hulgas ligilähedane tripperiga (28 šankeri juhtud 31 tripperi vastu 1894. aastal ja 34 vs 42 juhtu järgmisel aastal), siis sajandivahetuse paiku ja hiljem on šankeri esinemine vähene (1899. a. 2 juhtu, 1903. a. 4 ja 1904. a. 7 juhtu).¹²¹

4.3. Süüfilis

Süüfilis ehk kuritõbi, pahatõbi, kõva šanker või prantsuse haigus, ld. k. Syphilis. Kui tripper ja pehme šanker levisid väga valdavalt sugulisel teel, siis süüfilisega oli asi teisiti. Haiguse levikuks on vajalik kahe inimese kokkupuude kui mõlemal on nahas lõhesid. Kuid nakkavus on kerge tulema ning ei nõua suguelundite kokkupuudet. Sageli levis haigus suudlemisel, lapse rinnaga toitmisel ning ühiste sööginõude ning tööriistade kasutamisel.

Dr. Tšlenov: „Linnades, vabrikutes, töökodades, sõjaväes, sadamates, lähidalt igas paigas, kus palju rahvast koos ja selle rahva keskel palju abieluta ja perekonnata inimesi on, saadakse paha

---

¹²¹ RA, EAA.3783.44, 75, 83 ja 84. Tartu linnaarsti aastaaruanded.

haigust kõige sagedamini suguliku läbikäimise juures langenud naisterahvastega. Tarvis on meeles pidada, et avalikud naisterahvad pea kõik süüfilises on¹²², elagu nad pordumajades ehk hulguvad nad mööda uulitsaid ja joogimajasid. Suguliku kooselamise juures seesuguste naisterahvastega pääseb külgehakkav mäda haige naisterahva suguosade küljest mehe sugutamise liikme külge ja on tal säääl pisuke si lõhekesi ehk haavakesi, siis on tal süüfilis käes. Kes võib julge olla, et temal teatava liikme pääl lõhesid ja praokesi ei ole?”

Samas haiguse levikust: „Aga suguliku kooselamise läbi laguneb süüfilis rohkem linnades laiali. Külades on enamasti lugu hoopis teisiti. Muidugi juhtub ka külades, et keegi sugutamise juures seda haigust saab. Näituseks tuleb soldat, vabriku tööline ehk töömees kaugelt koju tagasi, toob kurjatõve ühes ja teeb oma naise haigeks. Ehk hulgub külas üks langenud naisterahvas ja annab neile haigust, kes temaga sugulikult kokku puutuvad. Siiski tuleb haigeksjäämist sugutamise juures külades harvemini ette, umbes veerand osa kõigist haigetest saavad sel teel haiguse, sest külades elatakse enamasti puhast perekondlikku elu ja kiimalust on vähe leida. Hoopis sagedamini, umbes kolmveerand kõigist haigeksjäämise kordadest, laguneb süüfilis külades igapäevastel kokkupuutumistel laiali, näituseks: sööginõude, suuandmise, rinnaga toitmise ja muude asjade ja toimetuste läbi. Ka linnades saab haigus pääle suguliku läbikäimise mitmesuguste juhtumiste läbi, mis igapäevases läbikäimises ette tulevad, laiali laotud.”¹²³

Rjazani, Vladimiri ja Kurski kubermangudes, Venemaa agraarses südames, tuli 66 – 78% süüfilisse haigestumisi suu kaudu, 9% sündides, 2 – 3% imemise läbi ja vaid ülejääv osa sugulisel teel.¹²⁴ Arenenumates maades, kus teadlikkus oli suurem, oli haiguse sugulisel teel levimise osakaal suurem ning leviku üldnumbrid väiksemad. Kui Venemaal registreeriti aastatel 1889 kuni 1894 kokku 4,4 miljonit süüfilise juhtu, siis samal ajal Austria-Ungaris jäi nende koguhulk saja tuhande järku.¹²⁵ Venemaal pöörati suguhaiguste vastases võitluses küll palju tähelepanu prostituutide registreerimisele, kuid haiguse massilist levikut oleks veelgi tõhusamalt aidanud peatada teavitustöö elanikkonna osas. Tihtipeale poldud isegi sõna “süüfilis” kuulnud ja

---

¹²² Dr. Tšlenov natuke liialdab siinkohal.

¹²³ Tšlenov, M.A. Sifilis ehk prantsuse tõbi, Tallinn 1903, lk. 11 – 12. Tšlenov loetleb võimalike nakatumisvariantidena isegi saunad, peldikud, piibu jagamise ja külatarga juures ravil käimise kui see pole riistu puhastanud.

¹²⁴ Joudelowitz, L., lk. 46.

¹²⁵ ИЛЬЮХОВ, lk. 302.

hoolimata haiguse väga hoogsast levimisest ei osatud selle vastu midagi ette võtta.¹²⁶ Ehk sellega on ka seletatav kauem püsinud rangus prostituutide registreerimisel. Kirjaoskamatu rahva teadlikkus enese tervise hoidmisel oli kohati väga madal.

Haigus avaldub 2 kuni 4 nädalat peale nakatumist. Haige koha peale (suguorgan, keel, silmalaug, sõrm, rinnanibu) tekib väike muhk, mis varsti paise kombel mädanema hakkab. Mäda eritub vähe, valu ei ole, ääred on kõvad, millest nimi „kõva šanker” (*Ulcus durum*). Mäda on väga nakkusohtlik. Umbes 6 nädala pärast tekivad plekid ja vistrikud üle keha, juuksed langevad välja, valud mitmel pole kehas, üldine nõrkus, silmahaigused. Selles järgus on inimene endiselt väga nakkusohtlik. Mingil hetkel kaovad haiguse tunnused iseenesest, kuid ilmuvad uuesti mõne kuu tagant kahe-kolme aasta või rohkemagi jooksul. Lõplik tervenemine, kui üldse, sünnib 3 kuni 5 aasta pärast. Rangelt soovitati mitte naist võtta enne viie aasta möödumist haiguse algusest.¹²⁷

Kehva ravi korral jõuab haigus kolmandasse järku (Syphilis III). Tekivad käsna sarnased kasvadjad, mis pikapeale mädanema lähevad. Pidevad valud, luud lähevad pudedaks – eriti nina kipub ära kukkuma. Samuti suulagi, mistõttu haige räägib läbi nina ning toit kipub söömise ajal ninna minema. Osad jäävad pimedaks. Esineb siseorganite haigusi, närvihaigusi. Kolmandas faasis süüfilis ei ole enam nakkusohtlik. Süüfilisse surid peamiselt lapsed. Hamburgis 1876 – 1896. a. kogutud arvude põhjal oli 744 surmajuhtumi puhul 613, st. 82% puhul tegemist alla aasta vanuste lastega.¹²⁸

Sarnaselt pehme šankeriga algas kõva šankeri ravi haavade puhastamisega, vältimaks mädanemist. Arstimisel kasutati elavhõbedat (halli elavhõbeda salv), mis teadupärast väga mürgine on ning põhjustab hammaste väljalangemist ja põletikke suus. Elavhõbedat kasutati nii väliselt kui süstimise teel. Oli arste kes arvasid, et mõnedki süüfilise nähud elavhõbeda ravist hoopis tulid. Lisaks tarvitati joodi. Heade eluviisidega, eriti alkoholist hoidumisega kasvas tõenäosus haigusest edukalt väljuda oluliselt.

Murrang süüfilise ravis saabus aastal 1909, mil saksa arst Paul Erlich (1854 – 1915) leiutas esimese antibiootilise ravimi – salvarsaani. Arstim sisaldas arseeni ja oli väga mürgine, kuid siiski vähem ohtlik kui elavhõbe ning eelnevatest viisidest ka tõhusam. Esimeste katsetuskohtade

---

¹²⁶ Ильяхов, lk. 315.

¹²⁷ Schöneberger, Franz; Siegert. W., lk. 108.

¹²⁸ Schöneberger, Franz; Siegert. W., lk. 108.

hulgas oli ka Peterburi. Järgmisel aastal läks ravim Saksamaal masstootmisesse. Esimese maailmasõja ajal lakkasid salvarsani tarded Saksamaaga sõjajalal olevatesse riikidesse. Vajadus töötada välja omaenda süüfiliseravim viis Briti ravimitööstuse hooga arenemiseni, mis päädis peale süüfiliseravimite ka insuliini masstootmisega.¹²⁹

4.4. Ennetusvahendid

Dr. Joudelowitz: „Peab kohe alguses avalikult tunnistama, et pääle Condomi (õige õhuke kummist kotike, mis sugutamise juures riistale pääle saab tõmmatud) ühtegi teist abinõu ei ole, kuida suguosade haiguste külgehakkamist eemale hoida.”¹³⁰

Kondoome toodeti enamasti kummist või kalapõiest. Nende purunemiskindlus oli kaheldav (sama võib ka tänapäevaste kondoomide kohta öelda). Kasutati ka loomade umbsoolikaid ja nende usaldusväärsus oli suurem. Kasutamisel seatakse kuiv kondoom ehk soolikas mehe ihuliikme ümber, mille järel seda rasva või vaseliiniga määrati libeduse saamiseks. Seejärel tehakse see sooja veega märjaks. Lõpuks kinnitatakse soolikas kummivõru või muu sarnase kinnitusega ihu ümber, et see keset kasutamist maha ei tuleks. Kasutatud kondoom pesti puhtaks, kuivatati ja puhuti õhku täis (kui oli soov seda veelkord kasutada). Pragulisi soolikakondoome parandati. Kuna soolikakondoom oli kallid osta, valmistati neid ka kodusel teel. Lamba või vasika soolikas pesti boorhapu veega ja oligi enam-vähem valmis.¹³¹ Läbimurre kondoomide kvaliteedi osas saavutati kui 1912. alustas Julius Fromm Saksamaal uut tüüpi, niiskete ja õhukeste kondoomide tootmist.¹³²

Olid olemas ka naiste kondoomid ehk pessaarid, mis aga sagedasti naisterahva suguorganit ära hõõruma kippusid.¹³³

Dr. Joudelowitz pakub veel välja viis abinõud võitluses suguhaigustega: võitlus alkoholismi ja prostitutsiooniga, suguhaigustest rääkimine, haiglate asutamine, kõvem arstlik kontroll lõbunaiste üle ja pordumajade küllastajatele arstliku läbivaatuse seadmine.¹³⁴

---

¹²⁹ Williams, KJ. The introduction of “chemotherapy” using arsphenamine - the first magic bullet, Journal of the Royal Society of Medicine, 2009 Aug 1, lk. 343 – 348. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2726818/>

¹³⁰ Joudelowitz, L., lk. 63.

¹³¹ K.A. Loomulik elupeegel ehk ühiselu saladus. Valga 1908, lk. 86 – 88.

¹³² <https://web.archive.org/web/20060721104435/http://www.billy-boy.com/english/info/>

¹³³ K.A., lk. 33.

5. Lõbumajad ja üksikprostituudid

5.1. Bordell

Sõna bordell on pärit prantsuse keelest ning mõiste tekkimine on seotud ilmselt galliakeelse elamut tähistava sõnaga *borda*. Sõna sünniga on seotud legend, mille järgi kuningas Louis Püha paigutas avalikud naised Seine äärde vee piirile, millest tulenes hüüdnimi *bordeaux*.¹³⁵ Vaadeldaval ajajärgus kasutati saksakeelses dokumentatsioonis sõna *bordell* ja venekeelses *домъ терпимости* või *ка притонъ*, eriti salalõbumaja kohta: *тайный притонъ*. Vähem *публичный домъ*. Eesti keeles tuntakse bordelli ka lõbumaja, litsimaja, pordumaja, hooramaja, vähem avaliku majana.

Bordellid võisid olla väga püsivad nähtused. Oa tn. 18 ja Peetri tn. 84 olid käigus aastakümneid, arvatavasti 1870. aastate lõpust kuni allikate katkemiseni 1909. aastal ning Oa tänava lõbumajas on üksik teada isegi 1918. aastast – 40 aastat ühel kohal! Enamike avalike majade iga piirdus mõne aastaga ning kahe lõbunaiseaga salabordell võis vastu pidada vaid mõni kuu enne kui ümber asus või „äripartnerid” laiali läksid. Ülevenemaalise uuringu järgi oli keskmise pordumaja eluiga 1889. aastal viis aastat. Tabelid 5 – 7 enam-vähem kinnitavad seda.¹³⁶

Bordellipidamise reeglid

Esimesed reeglid pordumajade kohta anti Venemaal välja 1844. aastal, mis olid lühendatud kujul ka prostituutidele antud meditsiinilise pileti viimasel ja eelviimasel leheküljel. Need sätestasid järgmised kohustused:¹³⁷

- 1) Bordellipidaja ehk majapidajanna (содержательница) peab pidama nimekirja oma töötajaist.

---

¹³⁴ К.А., lk. 64.

¹³⁵ Guillerme, Andre. Le testament de la Seine. Revue de geographie de Lyon, nr. 65-4, 1990, lk. 242 – 243.

¹³⁶ Статистика Российской империй. XIII. Проституция по обследованию на 1 августа 1889 г. Изд. Центр. Статист. Ком. Спб., 1890, lk. 17. Tabelites on lõbumajade tegevusaastad näidatud enamasti ilma vaheaegadeta, mida kindlasti pidaja vahetumisel ette tuli.

¹³⁷ Ильяхов, lk. 102 – 103.

- 2) Nimekirjasid peab pidama korralikult (*ühtegi nimekirja meie päevini pole Tartust säilinud*)
- 3) Bordellis võivad töötada ainult need naised kes on antud nimekirjas, teisi ei tohi mingil juhul ametisse lasta.
- 4) Tööle ei tohi võtta nooremaid kui 16-aastaseid.
- 5) Majapidajanna võlanõuded ei tohi teenida naiste seal tööl hoidmise eesmärgi.
- 6) Bordelli ruumid peavad olema kooskõlas töötavate naiste arvuga.
- 7) Voodid peavad olema eraldi või kerge vaheseinaga ehk kui nii ei saa, siis širmiga.
- 8) Õhku tubades vahetatakse tihti.
- 9) Nagu korterit, nii ka voodipesu peab pidaja hoidma laitmatus puhtuses, vastasel juhul vastutavad linade puhtuse eest naised.
- 10) Peab nõudma, et naised peaksid end hästi üleval ja selleks tuleb rangelt jälgida:
  - a) et nad nii tihti kui võimalik peseksid külma veega olulisi kehaosi, mida neiid kasutavad, ei läheks koheselt järgmise külastaja juurde, ei peseks vaid võimalusel vahetaks linad;
  - b) et kuupuhastuse ajal ei laskutaks tegevusse;
  - c) et naised käiksid saunas vähemalt iga kahe nädala tagant;
  - d) et võimalikult vähe kasutataks puudrit, põsepuna, tugevat huulepulka ja erinevaid salve;
- 11) Nende reeglite täitmata jätmise eest vastutab majapidajanna.
- 12) Alaealisi meesterahvaid ja õppeasutuste kasvandikke ei tohi mingil juhul lasta bordelli.
- 13) Sõltumata sellest, et naised vaatavad üle arstid peab majapidajanna iga päev oma töötajad üle vaatama ja haigestunud jalamaid viima selleks mõeldud naistehaiglasse.
- 14) Naiste meditsiinilisi pileteid peab majapidajanna hoidma puhtuses ja nähtavas kohas tõendina naiste tervisest.
- 15) Töötaja üleminekul või uue saabumisel teavitab majapidajanna sellest politseid ja annab arstile teada koheseks läbivaatamiseks, selleni ei tohi saabunu tööle asuda.
- 16) Samamoodi teavitab ta arsti naistest kes on haigestunud mõnesse muusse tõppe või jäänud rasedaks ning ei käsi sel ajal naisel töötada.

17) Rangelt on keelatud kasutada ükskõik mis vahendeid raseduse katkestamiseks avalikel naistel. Samuti ravida haigeid tüdrukuid ravimite või inimestega kellel pole selleks õigust või kasutada inimesi kes sellistel puhkudel kasuks on.

Kõige rangemalt jälgisid ametivõimud reeglite (“Правила”) täitmist esimestes punktides. Bordellimaadami ja politsei põhiliseks kontakti vormis oli esimese teavitused kaadrimuudatustest. Selle nõude täitmist raskendas pidev kiusatus võtta tööle lubatust nooremaid. Kui 14 – 15-aastaste töölevõttu sai veel vältida, siis keerulisemaks läks kui 1901. aastal tõsteti töötajate alamt vanusepiiri 18-aastale.¹³⁸ Juba paar aastat hiljem, seoses Uue Nuhtlusseadustiku ja ringkirjaga nr. 1611, tõsteti vanusepiir juba 21-eluaastale, mis oli paljudele bordellipidajatele juba ületamatuks takistuseks kuna nõutuimad seksitöötajad oli 17 – 20-aastased. Ka pordumaja pidajatele endile olid nõudmised: tegemist pidi olema naisterahvaga vanuses 30 kuni 60 aastat.

Viienda punkti rikkumine oli lõbumaja maadamite poolt tavaline just seadusandja poolt kirjeldatud põhjustel. Peterburis prooviti sellest jagu saada avalikele naistele palgaraamatute sisse seadmisega, kuid majapidajannade soov raha teha ületas nende töötajate (kes Venemaal olid valdavalt kirjaoskamatud) võime enda petmisest aru saada ning selline, kahtlemata õiglase algatus ei juurdunud seal ega mujal Venemaal.¹³⁹

Kuuenda punkti rikkumise kohta oli samuti üsna tavaline ning ruutmeetreid ühe töötaja kohta tuli üsna napilt. Eriti halb seis oli odavamates lõbumajades. Just odavamates kohtades ei peetud kinni ei hügieeni ega õhutamisnõutetest, suuremates linnades asusid pordumajad tihti keldrikorrusel ning päikesevalguski ei pääsenud naiste elu- ja tööruumidesse.¹⁴⁰ Tartus nii kitsas elamispiinaga ei olnud, vastupidi, lõbumajad asusid tihti rohelistes tagahoovides. Laias laastus rikuti aga usinalt kõiki reeglites sätestatud punkte. Näiteks kuigi keelati rangelt õpilaste sisselaskmine, siis sellegipoolest loeti õpilasi ühtedeks põhilisteks Venemaa lõbumajade klientideks!¹⁴¹

Bordellipidaja tähtsaimaks rahaliseks kohustuseks ühiskonna ees oli oma töötajate raviarvete tasumine. Kui välja arvata altkäemaksud politseile ja linnavõimudele oligi see ainuke rahaline

---

¹³⁸ ИЛЬЮХОВ, lk. 131.

¹³⁹ ИЛЬЮХОВ, lk. 58. Aasta oli siis 1858.

¹⁴⁰ ИЛЬЮХОВ, lk. 110.

¹⁴¹ ИЛЬЮХОВ, lk. 281.

kohustus, kuna eraldi maksude sisseseadmisest (hoolimata ettepanekutest) riigivõim loobus.¹⁴²

Summad, mis töötajate ravimisele kulusid polnud väikesed:

- 5.04.1910. a. ostis Maria Berke arstimeid 26 rubla ja 64 kopika eest. Arve tasus bordelli perenaine.¹⁴³
- Maadam Emma Blähkina töötaja, Kolpino possaadi (Peterburi kub.) kodanik Marija Filippova viibis Tartu ringkonnahaiglas süüfilise ravil 31. augustist kuni 20. oktoobrini 1893. a. Kokku 50 päeva. Voodipäeva hind oli 50 kopikat ja raviarve 25 rubla.¹⁴⁴
- Kuus päeva hiljem, 26. oktoobris võeti haiglasse samast pordumajast süüfilisse nakatunud Moskva kubermangu Bronnitsõ maakonna talupoeg Aleksandra Nikerina kes viibis seal 18. detsembrini. 53 päeva eest pidi Blähkina maksma 26 rubla ja 50 kopikat.¹⁴⁵
- Hiiu saarelt, Suuremõisa vallast pärit Marie Rehepapp viibis haiglaravil õige mitu korda.
  - 4. kuni 22. märtsini 1908. a. 18 päeva süüfilise ravi, kulu Melanie Vinkile 11.25 rbl.
  - 18. kuni 26. jaanuarini 1911. a. 8 päeva süüfilise ravi, kulu Lisette Fleisile 5.92 rbl.
  - 19. juulist kuni 9. augustini 1911. a. 21 päeva tripperi ravi, kulu Fleisile 15.54 rbl.
  - 20. septembrist 8. oktoobrini 1911. a. 18 päeva tripperi ravi, kulu Fleisile 13.32 rbl.
  - 16. kuni 25. juulini 1912. a. 9 päeva tripperi ravi, kulu Melanie Zerensile 7.20 rbl, voodipäeva hind oli vahepeal tõusnud algselt 62,5 kopikalt 74 kopikale ja nüüd maksis juba 80 kopikat ööpäev.¹⁴⁶

Siseministeeriumi ringkiri nr. 1611 1903. aastast¹⁴⁷

Ringkiri ehk tsirkulaar nr. 1611 anti välja Siseministeeriumi Meditsiini Departemangu poolt 8. oktoobril 1903. aastal. Seletuskirjas võetakse kokku 1897. aastal toimunud süüfilisevastase võitluse kongressi järeldused ja Arstlik-politseiliste komiteede toimimise alused. Muudetakse nõudeid komitee tegevuse ja koosseisu osas. Oluliselt karmistati bordelli pidamise nõudeid.

---

¹⁴² ИЛЬЮХОВ, lk. 107.

¹⁴³ RA, EAA.325.2.62, Maria Berke isikutoimik.

¹⁴⁴ RA, EAA.325.2.519, Marija Filipova isikutoimik.

¹⁴⁵ RA, EAA.325.2.327, Aleksandra Nikerina isikutoimik.

¹⁴⁶ RA, EAA.325.2.417, Marie Rehepapi isiklik toimik.

¹⁴⁷ Tekst on olemas Rahvusarhiivis, EAA.325.1.486 (циркуляры и переписка), säiliku lõrupoole.

Keelati:

- Laste, vanemate ja teiste prostituutide viibimine külas bordelli töötajatel.
- Võtta tööle teenijannasid nooremaid kui 35 eluaastat.
- Võla ettekäändel töötajate väljaviskamine bordellist.
- Bordellipidaja pidi olema vähemalt 35-aastane naisterahvas.
- Pidada bordelle lähemal kui 150 sammu kirikule, koolile või muule õppeasutusele.
- Pidada bordelle keldrikorrusel. Ruumid pidi olema kuivad ja piisava valgustusega.
- Majapidajanna võis omada pordumajas meest ja kuni kolmeaastaseid lapsi, kuid neil pidid olema toad ja sissekäigud, mis võimaldaks töötajatega mitte kokku puutuda.
- Pidada bordellis rohkem naisi kui politsei poolt antud loal.
- Alaealiste, s.t. alla 21-aastaste prostituutide pidamine bordellis. Vastasel juhul võetakse nad vastutusele Nuhtlusseadustiku 1885. a. redaktsiooni § 44 alusel.
- Prostituutidel töötada kuupuhastuse päevil.
- Avada tänavapoolseid aknaid.
- Rangelt on keelatud alkoholi müük.
- Muusika, kaardimäng, kabe.
- Kõrgest soost isikute portreed seintel.
- Pordumaja pidajatel tegutseda ise prostituudina.
- Lasta sisse naissoost külalisi.
- Nõuda töötajailt maksudena sisse üle $\frac{3}{4}$ nende tulust.
- Prostituudile ostetud asjade sissenõudmine, kui töötaja on viibinud majas üle aasta.

Kindlasti ei täidetud neist punktidest alkoholimüügi ja kaardimängu keeldu. Tulid lõbumajja valdavalt purjus inimesed, kes teadupärast peale „armurõõmude” veel enamgi tahaks jätkata napsivõttu. Kindlasti jätkus prostituutide pügamine, võimalusel nende riidesemeid endale jättes kui töötaja asus bordellist lahkuma (selle kohta kirjutati prostituutide poolt kaebusi politseile, kuid need ei jõudnud kuhugi kui bordellipidaja sõna jäi tema endiste töötajate vastu). Tundub, et üldiselt täideti vanusenõuet, kuna alla 21-aastaseid prostituute ametlike lõbumajade töötajate hulgast 1906. – 1909. aastal, mille kohta on rohkem andmeid, tõesti ei leia.

Bordellipidajad

Bordelli pidavad maadamid (содержательницы домов терпимости) olid Venemaal reeglina endised prostituudid. Nii kirjutas M. Kuznetsov 1871. aastal: „Peaaegu kõik bordellipidajad tegelesid nooruses ka ise prostitutsiooniga. See on täiesti üldine reegel, millele on tähelepanuväärselt vähe erandeid. Maadamiteks said tavaliselt need lõbunaised, kellel õnnestus töö kõrvalt väike rahasumma koguda.“¹⁴⁸ Tartu bordellipidajate uurimine seda päriselt ei kinnita. Ehkki olulisemad tegelased porduäris olid kindlasti või arvatavasti endised lõbunaised, siis aegajalt proovisid kätt ka korralikud inimesed. Suur või suurem osa Tartu porдумaju koosnes vaid kahest lõbunaisest, mis üleriiklikke seaduste järgi ei kvalifitseerunudki bordelliks ja perenaise osa seal võis piirduda vaid tubade üürimisega. See ei vajanud mingeid eriteadmisi, piisas politseiülema loast. Ühe lihtsa inimese palve:

Tema Kõrgeaususele Härra Politseimeistrile

Riia kodanik Emilie Pauline Schmidt, elukohaga Marja tn. 19

Palve

Palun Teie Kõrgestisündinul peatuda minu alandlikul palvel. Minu mees, Riia kodanik Michael Rudolphi poeg Schmidt on elukutselt maaler ja tegutseb sel alal Jurjevi linnas juba palju aastaid, kuid kuid neist sissetulekutest pole võimalik ära toita meie viie hingega peret kuna sedasorti tööd jagub aastas vaid neljaks kuuks ning ülejäänud osa aastast tuleb elada ilma teenistusega. Mees otsib endale teenistust või tööd, kuid pole siin Jurjevīs ühtegi vakantset kohta. Oleme praegu äärmises vaesuses, mistõttu otsustasin paluda Teie Kõrgestisündinult otsust lubada minul, 12 aastat abielus olnud naisel, avada Ado Ignatsi majas Marja tn. 19 eraviisiline avalik asutus mahuga kaks neiu. Selles majas on on avalikud naised juba varemgi olnud. Loodan, et Teie Kõrgestisündinu veendub minu äärmises olukorras, mul on kaks alaealist last ning 78-aastane vana ema. Lubage mulle see, mis on minu viimane väljapääs.

Tahaksin lisada, et kulutan kogu jõu vältimaks korralagedust või ebameeldivusi nii nagu oli Mäe tänaval 3 aastat ja 8 kuud tagasi bordellipidaja Filisel kes praegusel ajal Narvas elab. Kõnealune

---

¹⁴⁸ Кузнецов, М. Проституция и сифилис в России Историко-статистическое исследование. Петербурга, 1871, lk. 39 – 42.

palve on kirja pandud vene keelt mitteoskava Emilie Pauline Schmidt, Riia kodaniku Michael Schmidt palvel.

Jurjevis, jaanuaris 1896.¹⁴⁹

Alati ei mallatud ootada 30 eluaasta saabumiseni ja nii tuli ette ka nooremaid perenaisi.¹⁵⁰ Tartus selliseid maadameid silma ei hakanud. Lähemal sellele oli Anna Blekner, kes 1881. aastal 30-aastaseks saades väikese lõbumaja enda kanda võttis. Helene Galden oli 1894. aastal 32-aastane kui sama tegi. 1903. aasta ringkirjaga nr. 1611 tõsteti vajalikku vanust 35 eluaastani.

Bordellipidajad jagunesid kaheks. Väikeste, kahe prostituudiga pordumajade puhul oli üürnikul vaid passiivne roll, andes neidudele pinna ja aeg-ajalt võttes politseist vastu peapesu kui lõbunaised seadust rikkusid. Suuremate, kolme ja enama prostituudiga lõbumajade pidajate hulgas oli endisi prostituute. Kui väiksemate kohtade „pidajad” olid majaomanikud, siis suuremate puhul oli majaomanik sageli kolmas isik ning bordellipidaja üüris temalt tube. Suuremate bordellide pidajatel oli mõnikord ka mitu avalikku maja ning siis palgati kas mõni endine maadam või prostituut asendajaks. Nii oli Karoline Kõivul ärid nii Tartus kui Rakveres ja tema äraolekul juhatas Roosi tänava bordelli Helene Galden – endine prostituut, Marija Duppel – kes samal ajal oli perenaiseks ka teises linna bordellis ning Anna Lillefeld – endine bordellipidaja. Elukutselised bordellipidajad jätkasid teises kohas teenistust kui esimeses välja ei tulnud. Nii oli Melanie Vinki pidamisel bordellid kolmel aadressil, algul Roosi 38-s, siis Anne 2-s ning viimaks võttis ta üle Pikk tn. 53-s olnud lõbumaja.

---

¹⁴⁹ RA, EAA.325.1.278, Tartu politsei kirjavahetus prostitutsiooni teemadel. Märkus palvel: Schmidt kolis aadressile Uus tn. 9. Luba bordell avada anti 10. veebruaril 1896. aastal, kuid seoses Schmidt lahkumisega Uuele tänavale ei viidud ellu. 27. veebruaril sai Schmidt loa Uuel tänaval kätte, kuid kas seal bordell ka avati jääb segaseks.

¹⁵⁰ ИЛЬЮХОВ, lk. 116.

5.2. Üksikud (одиночки)

Kui peale väsitava päeva suurlinna üle öövaip maha langeb, algab seal teine linnaelujärk peale, mis oma salatöös vast veel palju rohkem palavikusarnane on kui esimene. Nurkadest ja urgastest - olgu see siis keldrikorteritest või toredatest buduaaridest - roomab kiimalus uulitsale välja; vahest on see küll ülevärvitud, ärailustatud, vahest aga koguni katmata, hilpudes ja kaltsudes.

Dr. Bentowin Peterburi kohta, lk. 5.

Valdav enamus prostituutidest olid alati ja igal pool omal käel, mitte bordellis tegutsevad naised. Ka korterit kus tegutses kaks naist ei loetud seaduse järgi bordelliks ja kahekesi elavad “üksikud” olid tavalised.¹⁵¹ Samal ajal oli suures osas politsei lubatud bordellides samuti vaid kaks naist. Vahe tulenes nähtavasti korteriomani osast ja teadlikkusest, kuid segaseks see jääbki.

Enamus üksikprostituutidest tegutsesid salaja ning kui isegi olid arvel, ei pruukinud kuigi usinalt kontrollis käia. Bordellipidajal oli vajalik igal juhul politseiga hästi läbi saada ning jätta vähemalt mulje, et täidetakse seadusi. Omal käel tegutseja riskis vähemaga. Anti mõned päevad aresti, ei enam. Suur osa üksikprostituutidest ei omanud isegi alalist elukohta, millelt neid otsida oleks saanud. Ööbiti kus juhtus, kasvõi tänaval. 1927. aasta Tallinnast on teada, et prostituudid elasid massiliselt linnalähedastes liivakoobastes.¹⁵² Paljud registreeritud olid hulkurid, vargad, joodikud, kes ainult muu seas ka oma kehavõlusid müüsid. Teiselt poolt oli üksikprostituutide hulgas lastega emasid kes ilmselt vaid häda sunnil ja vajadust mööda seda tööd tegid. Enamasti olid üksikprostituudid kogu “lihaturu” kõige nooremad ja kõige vanemad naised. Bordelle piirasid vanusepiirangud, mis takistasid võtmast tööle alaealisi. Staažikad, 40-50-aastased naised, aga ei omanud enam seda ligitõmbavust, mida selleks tööks vaja ning sellised naised pidid kliente püüdma hinnaga, mida bordell endale lubada ei saanud.¹⁵³

---

¹⁵¹ RA, EAA.325.1.278 asuvas Tartus politseivalitsuse kirjavahetuses ei loetleta bordellide hulgas kordagi kahe prostituudiga kortereid.

¹⁵² Päevaleht, 11.06.1927, lk. 8.. „Kolmekordne „võsavendade” püük. Ülemiste järve äärest tabati hulgaliselt politsei poolt tagaotsitavaid isikuid.”

¹⁵³ Vahekorra hind Tartus on teadmata, kuid Peterburis ja Moskvast olid 19. sajandi lõpus tüüpiliselt paremate neidude hinnaks 1 kuni 3 rubla ja vähematraktiivsete hinnaks 25-50 kopikat ehk vähemgi (Ильяхов, lk. 118).

Populaarseks töötandriks üksikprostituutide seas oli avalik saun. Peterburis olevat kõik saunad, ilma eranditeta, olnud prostituutide töömaiks.¹⁵⁴ Ka Tartus hoidis politseiteenistuja Eiser saunadel kiivalt silma peal ning mõnigi neiu jäi keelatud ka vahele. Rohkem oli aga puhtalt pääsejaid. Allpool üks kaebus kannatajalt:¹⁵⁵

„10.08.1895

Tema Aususele Härrale Jurjevi Linna Politseimeistrile

Palve Jurjevi Ülikooli üliõpilaselt Richard von Haak'ilt (Гакъ).

On au alandlikult paluda Teilt, Teie Ausus, võtta vastu minu allpool järgnev kaebus: minu mure seisneb selles, et läksin Birkenthali sauna, mis asub Pikal tänaval majas nr. 4. Viis mind sinna süüfilises naisterahvas kellega tegime sedasi, aga pärast sain teada, et sama naine elab Bangik Birkenthali juures ja peidab end.

On au alandlikult paluda Teie Ausust teostada meditsiiniline läbivaatus, mida ma alandlikult palun.”

Birkenthali saunas töötavad naised vaadati läbi, aga neil suguhaigusi ei olnud. Mõnikord õnnetus neiuil välja rabeleda ka süütõendite vähesuse pärast.¹⁵⁶

1896. aasta 21. augustil pool kaks öösel astus politseiteenistuja Eiser sisse Tiidemani sauna salaprostituutide otsimiseks. Leidis eest magava Elise Kuusti. Magaja akna alla pani Eiser seisma kaks kardavoid - Klaseni ja Kelmani. Minu sisenemisel hüppas Kuust aknast välja ja peeti Klaseni poolt kinni. Viidi linnaarsti juurde läbivaatusele, seal oli terve, kuid Eiseri andmetel oli mõned aastad varem süüfilist põdenud. Neiu seletas, et jäi külla Helene Mauerile, kes on Tiidemani sauna teenistuses. Kartis koju minna ja jäi sauna ööbima. Kuna kartis ka kardavoisid siis hüppas hirmust aknast välja. Elab vanemate juures Maarja tänaval. Homme läheb vanematega Vasulasse tööle ja jääb sinna teenistusse. Prostitutsiooniga ei ole tegelenud ega kavatse tegelema hakata.

Elise Kuusti ei võetud järelevalve alla.

---

¹⁵⁴ ИЛЬЮХОВ, lk. 102.

¹⁵⁵ RA, EAA.325.1.148, Tartu politseivalitsuse kirjavahetus prostitutsiooni teemal.

¹⁵⁶ RA, EAA.325.1.278, Tartu politseivalitsuse kirjavahetus prostitutsiooni teemal.

Kokkuvõte

Bordellid ja prostitutsioon pälvisid 19. sajandil riigivalitsuste tähelepanu üle kogu Euroopa süüfilise ja teiste suguhaiguste erakordse vohamise tõttu. Prostituute kimbutasid pidevad haigused, mille hulgast tripper ehk gonorröa oli ehk sagedasem, kuid süüfilis ohtlikum. Ehkki enamasti ei lõppenud haigus surmaga, oli see äärmiselt nakkav ning allus raskesti ravile. Süüfilise ja tripperi levik Tartu prostituutide hulgas oli üldine, kuid vähemasti korralikult arstlikul läbivaatusel käivate prostituutide ohtlikkus klientidele oli mõõdukas. Nii näitavad Riia andmete põhjal tehtud arvutused, et 90 – 98% juhtudel kui prostituut kliendiga vahekorda laskus, oli see viimasele ohutu. Õnnetuseks oli Tartu lõbumajanduse maht niivõrd suur, et ka 2%-line tõenäosus nakatuda tähendas tuhandeid haigeid. Läbimurre süüfilise ravis leidis aset vahetult enne Esimest maailmasõda, selle mõju Tartu sanitaarsele olukorrale ei ole võimalik hinnata allikate vähesuse tõttu.

Venemaal legaliseeriti prostitutsioon 1844. aastal tingimusel, et lõbunaised alluvad arstlik-politseilisele kontrollile. Igasse linna pidi loodama Arstlik-politseiline komitee, mis tegeleks prostitutsiooni ohjamisega. Tartu vastav komitee koosnes pikalt vaid linnaarstist ja politseiülemast. Linnaarsti peamiseks ülesandeks oli lõbunaiste läbivaatus ning vajadusel hospitaliseerimine ja politsei peamiseks ülesandeks prostituutide arvelevõtt ning sundimine regulaarsele läbivaatusele. Sunnivahendiks oli kohtulik karistus rahatrahvi või aresti näol prostituudina registreerimata suguhaiguste levitajatele. 1903. aastal välja tulnud uuendused karmistasid bordellide tegutsemistingimusi tunduvalt, kuid ei toonud kaasa bordellide üldist sulgemist, vähemasti mitte enne 1909. aastat.

Registreeritud prostitutsiooni ulatuse poolest oli Tartu esirinnas tervel Venemaal ja seda hoolimata asjaolust, et enamus lõbunaisi ilmselt salaja tegutsesid. Tartu erakordsele kalduvusele porduelule pole selget põhjendust. Soodustavateks asjaoludeks olid sõjaväeosa olemasolu, rohke üliõpilaskond ning jõuka tagamaaga kaubalinna staatus. Teistest impeeriumi linnadest enam kallutas prostituute enda legaliseerimisele hea tervishoiusüsteem. Kui oma rahakoti peal arsti juurde pöördujail oli valida mitmete eraarstide ja ülikooli kliinikute vahel, siis prostituutide ravi toimus linnahaiglas, mis 1896. aastal võttis selleks tarbeks Puiestee tänaval kasutusele ka eraldi hoone. Ravi oli Liivimaalt pärit prostituutidele tasuta, kaugemalt tulnud haiged pidid tegema ettemaksu ja lootma kogukonna (linn, vald) armulikkusele (sellest juttu Lisas, lk. 74). Haigete

est hoolitsemine oli paremal järjel kui teistest linnades, mistõttu paljud teiste linnade prostituudid kasutasid Tartu linnahaigla teenust, kus linnaarst neid isiklikult läbi vaatas.

Murranguliseks aastaks Tartu arstlik-politsei järelevalve töös oli 1896. Võimalik, et seoses olukorra halvenemisega garnisonis. Võimalik, et värske linnaarsti dr. Ströhmbergi tubli töö tulemusena ja ilmselt mõlema kombinatsioonis saavutati rekordiline prostituutide registreerumus – 415 naist. Suguhaiguste levik ei näidanud küll edaspidi olulisi vähenemise märke, kuid süüfilise levik siiski pidurdus ja olukord kohalikus garnisonis paranes. Samal ajal lõi usk arstlik-politsei kontrolli efektiivsusesse Venemaal aina enam kõikuma ning paljudes linnades väljus prostitutsioon aina enam politsei kontrolli alt. Võimalik, et sama juhtus ka Tartus peale 1909. aastat. Vähemasti säilinud allikmaterjali on hilisemast ajast õige napilt. Kontrolli tugevdamine tasemele, kus see oleks tõeliselt efektiivne olnud ei olnud eriti realistlik, seoses Tartu linna väga kitsaste rahaliste võimalustega, mis kajastusid politseinike stagneerunud palkades.

Porduelu üldjooned olid Tartus sarnased muu Venemaaga. Enamik prostituute tegutses omal käel, s.t. üksikprostituutidena kui vähemus bordellis oli. Bordellid ise olid enamasti väikesed, 2-3 töötajaga ning asusid tavaliselt linna äärealadel. Sinna kolima sundis neid politsei, kuna kesklinn oli prostitutsiooni tegevuspiirkonnana keelatud. Bordellipidajate hulgas oli nii kohalikke vaesunud kinnisvaraomanikke kui elukutselisi äriinimesi, kel samal ajal võis olla mitu avalikku maja. Aja jooksul karmistunud riiklikele nõuetele vastati nende valikulise täitmiseaga nagu mujal Venemaalgi.

Lõbumajandus oli kontsentreeritud III linnajakku – Ülejõe, kus tegutses läbi kolme kümnendi umbes 2/3 kõigist linna registreeritud lõbunaistest. Eriti olulised porduelu keskused olid Pikk, Pärna ja Puiestee tänav. 1890. aastatel Puiestee ja Pika tänava tähtsus vähenes ning esiplaanile tõusis varemgi kõlvatu elu keskmeks olnud Peetri ja Roosi tänava ristmik. Teisel pool jõge oli tähtsamaiks prostituutide tegutsemiskohaks Oa tänav Supilinnas. II linnajagu ehk Karlova ei omanud porduelu mõistes teistega võrdset tähtsust. Bordellid puudusid sealt enamasti sootuks ning tooni andsid üksikprostituudid. Täielikult puudusid prostituudid kesklinnast, kuhu neil oli keelatud „tööalaselt” asja teha. Jõukatele ja eeskujulikele linnakodanikele mõeldud tänavail kakerdamine lõppes politsei sekkumisega.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Rahvusarhiiv (RA)

EAA.325 – Tartu politseivalitsus

EAA.423 – Tartu-Võru rahukohtu 3.jaoskond

EAA.1880 – Tartu politseivalitsus kuni 1888. aastani

EAA.2110 – Eesti Hüpoteegipank

EAA.3503 – Tartu linnahaigla

EAA.3783 – Tartu linnaarst

Läti Riiklik Ajalooarhiiv (LVVA)

F 51 – Riia linna politseivalitsus

Perioodika

„Kolmekordne „võsavendade” püük.” Päevaleht, 11.06.1927, lk. 8.

Kirjandus

Anonüümne (K.A.). Loomulik elupeegel ehk ühiselu saladus. Valga: K. Jürjenson, 1908.

Anonüümne (S.). Onanismus ehk suguhimu. Paide: A. Seidelberg, 1893.

Bentowin, B. Nendest, kes oma ihuga kauplewad. Tallinn: Teadus, 1909.

Berendsen, Veiko; Maiste, Marko. Esimene ülevenemaaline rahvaloendus Tartus 28. jaanuaril 1897. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1999.

Gustavson, Heino. Kõige vanem elukutse. Tallinn: Olion 2006.

Hearne, Siobhan. Female Prostitution in Urban Russia, 1900-1917. University of Nottingham, 2017.

Helme, Mehis. Eesti raudteede 100 aastat. Tallinn: Riigikantselei, 2018.

Jouddelowitz, L. Suguosade haigused ja nende arstimine. Tallinn: T. Kõll, 1898.

Kriminaalseadustik. Lisadega ja sisujuhiga varustanud A. Jõeäär. Tallinn: A. Jõeääre kirjastus, 1929.

Kööpp, Juhan. Laiuse kihelkonna ajalugu. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts, 1937.

Le Goff, Jacques (koostaja). Keskaja inimene. Tallinn: Avita, 2002.

Luts, Oskar. Ladina köök. Tallinn: Olion 1998.

Pullat, Raimo. Eesti linnad ja linlased. Tallinn: Eesti Raamat, 1972.

Pullat, Raimo (koostaja). Tartu ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 1980.

Pullerits, Heivi (koostaja). Tartu ajalugu ja kultuurilugu. Tartu: Ilmamaa, 2005.

Schöneberger, Franz; Siegert, W. Suguelu ja tema eksimised. Valga: F. Karlson, 1904. Tõlkinud G. Talvik.

Siilivask, Karl (koostaja). Tartu ülikooli ajalugu II, 1798-1918. Tallinn: Eesti Raamat 1982.

Ströhmberg, C. Die Prostitution. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1899.

Tšlenov, M.A. Sifilis ehk prantsuse tõbi. Tallinn: Revaler Beobachter, 1903.

Wretlind. Naesterahva suguelu loomulikus ja loomuvastases seisukorras. Tartu: J. Reevits, 1909.

Wuolijoki, Hella. Koolitüdrukuna Tartus 1901 – 1904. Tallinn: Eesti Raamat, 1995.

Гурьев, В.И. Московская полиция 1881 – 1917 гг. Москва: Спутник+, 2013.

Ильюхов, А.А. Проституция в России с XVII века до 1917 года. Москва, Новый Хронограф, 2008.

Крючков, Вл. 95-й пехотный Красноярский полк. История полка 1797 – 1897 гг. С.-Петербург, 1897.

Обозненко, П.Е. Поднадзорная порституция С.-Петербурга по данным Врачебно-Полицейского Комитета и Калинкинской больницы. С.-Петербург: Надежда, 1896.

Таганцев, Н.С. (koostaja). Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями, с дополнениями по 1 января 1879. С.-Петербург, 1879.

Summary. Prostitution in Tartu 1880 – 1914

Brothels and prostitutes caught the attention of governments across all of Europe during the 19th century because of extraordinary spread of syphilis and other sexually transmitted diseases. Prostitutes were constantly facing diseases and among those the most frequent was gonorrhea, also known as the clap, but the most dangerous was syphilis. Although in most cases syphilis was not fatal, it was very contagious and hard to cure. Syphilis and gonorrhea were generally spread among the prostitutes of Tartu, but at least the threat to customers by those prostitutes who attended medical examination regularly was of moderate level. Calculations based on data from Riga shows that on 90 – 98% of the cases when prostitute was in the intercourse with customer it was harmless for him. Unfortunately the scope of prostitution in Tartu was so great that even a 2% chance to get disease meant thousands of infected persons. Breakthrough in the cure of syphilis took place shortly before the First World War and the effect of it to the sanitary situation of Tartu is impossible to evaluate because of the lack of sources.

Prostitution was legalized in Russian Empire 1844 on the condition that prostitutes had to go through medical-police control. In each city a medical-police committee was to be established to harness prostitution. In Tartu such committee consist for a long time only of city doctor and chief of police. The main task of city doctor was examination of prostitutes and their hospitalization if needed, and the main task of police was to register prostitutes and enforcement of regular examination. Coercive measures were either judicial penalty by fining or arrest for those unregistered prostitutes spreading sexually transmitted diseases. Renewal of regulations on 1903 considerably tightened up the conditions of visiting brothels but did not bring on the widespread shutting down of brothels, at least not before the 1909.

Tartu was at the forefront of Russia by the spread of registered prostitution even though majority of prostitutes worked secretly. There is no clear reason for the extraordinary scope of prostitution in Tartu. Contributing factors were the existence of military units, numerous students and the status of trading city with wealthy hinterland. More than in other cities of the empire the prostitutes were persuaded to legalize themselves by good healthcare system. Those who sought the medical care and paid themselves had a choice among several private doctors and the clinics

of university but prostitutes were treated in city hospital, which started to use a special building on Puiestee Street for this occasion in 1896. Treatment was free of charge to the prostitutes originating from Livland Governorate but patients from further away had to make a prepayment and hope for the mercy of their community (town or parish. See Appendix, P. 74). Treatment of ill was on better level than in other cities and therefore prostitutes of many other cities used service of Tartu city hospital, where city doctor examined them personally.

1896 was the year of breakthrough for medical-police committee of Tartu in their work of supervision. Likely the reason was because of the worsened conditions of garrison. Perhaps by the good work of a new city doctor Dr. Ströhmborg and possibly by the combination of both factors the record levels of registration of prostitutes was achieved – 415 women registered. The spread of sexually transmitted diseases did not show notable signs of decline further on but the spread of syphilis slowed and the situation in local garrison improved. In the same time trust in the effectiveness of medical-police committee in Russia got ever shakier and in many cities the prostitution got more and more out of the control of the police. It's likely that the same thing happened in Tartu after the 1909. At least the sources available from further period are rare. The strengthening of control the degree on which it would have been really effective was not very realistic because of narrow financial capabilities of Tartu, which mainly reflected in stagnating salaries of police.

Main lines of prostitution in Tartu were similar to the rest of Russia. Most of prostitutes worked on their own as clandestine prostitutes and those working in brothels were minority. Brothels were mostly small, with 2-3 workers and were usually situated on the periphery of the city. They were forced to move there by the police because the central city was forbidden for prostitution. Among the keepers of brothels were both local impoverished tenants and professional businessmen, who could have several public houses at the same time. Demands of the state tightened up over time but were met with the same selective obedience as in the rest of Russia.

Prostitution was concentrated in the 3rd part of city – Ülejõe, where through the three decades almost 2/3 of all the registered prostitutes of the city worked. Especially important centers of prostitution were streets of Pikk, Pärna and Puiestee. In 1890s the importance of Puiestee and Pikk streets diminished and the intersection of Peetri and Roosi streets, which was already known for the improper lifestyle, became frontrunner. Across the river the most important place

for prostitution was Oa Street in Supilinn. 2nd part of city, also known as Karlova, did not have the equal importance regarding prostitution compared to others. Brothels were missing from there completely and clandestine prostitutes were trending. Prostitutes were totally missing from city centre. Loitering on the streets there, meant for wealthy and noble citizens, ended with intervention of police.

Резюме. Проституция в Тарту 1880 – 1914

Дома терпимости и проституция были в 19 веке под вниманием всей Европы из-за необычайного процветания сифилиса и других болезней, что передаются половым путём. Самыми распространёнными венерическими болезнями были: гонорея (перелой) – встречалась чаще всего, сифилис – самая опасная (им легко можно было заразиться и очень трудно вылечить). Хотя, летальный исход от сифилиса - это редкое явление.

Перелой и сифилис среди проституток были основными заболеваниями, но вопреки этому опасность для клиентов была умеренна. Как показывают данные Рижского Врачебно-Полицейского Комитета по надзору за проституцией, 90 – 98% посетителей борделей не заболели от одноразового полового акта с проститутками. К сожалению, женщин лёгкого поведения в Тарту было так много, что даже 2% возможно заражённых могло значить тысячи заболеваний.

Переломный момент в лечении сифилиса произошёл за несколько лет до Первой мировой войны и определить влияние этого прогресса на санитарную ситуацию в городе Тарту невозможно, из-за недостатка архивных материалов.

Проституция была легализована в России в 1844-ом году с условием того, что все работающие в этой сфере женщины должны быть под врачебно-полицейским надзором. Так, в каждом городе должен был быть создан врачебно-полицейский комитет. В составе такого в г. Тарту был только городской врач и местный глава полиции (полицеймейстер). Должностью врача был осмотр проституток и, при необходимости, их лечение. Главным обязательством полиции была регистрация девиц и поставление на учёт (для регулярного осмотра) к городскому врачу. Для тех, кто сопротивлялся, было наказание с арестом или штрафом за распространение заразных болезней. Новые законы от 1903-го года делали значительно строгими условия работы в борделях, но это не приводило к массовым закрытиям как минимум до 1909 года.

По количеству поднадзорной проституции город Тарту был одним из первых во всей России, вопреки тому, что большинство проституток промышляли тайно и не были

зарегистрированы. Причины такой картины не ясны. Скорее всего, сопутствовало этому – военное расположение в городе, большое количество студентов и статус торгового города и богатого края. По сравнению с другими городами империи, здесь была лучше ситуация с здравоохранением. В городе практиковали многие частные врачи, университетские клиники, а в 1896-ом году городская больница, на улице Пуйестее (Аллеяная), обосновала специальный дом для стационарного лечения проституток. Лечение было бесплатным для лиц из Лифляндской губернии, другие платили полную стоимость (проститутки денег не давали так, как счет оплачивал клиент). Лечебница была популярной не только среди местных, но и среди проституток из других городов, особенно из Таллинна и Валге.

В общем, дело с проституцией не многим отличалось от типичной картины в других городах Империи. Больше проституток работали как одиночки и гораздо меньше их жили в домах терпимости на окраинах города, где обычно было всего 2-3 сотрудницы. В центре города, где размещались кварталы с благородными людьми, полиция не разрешала работать. Среди хозяйки борделей были бедные домовладельцы, кто обычно мог содержать всего две проститутки и настоящие деловые деятели, кто имел даже несколько домов терпимости.

Около 2/3 от всех борделей находились в 3. участке города, на левом берегу реки Эмайыги и особенно много их было на улицах Пикк (Длинная), Пярна (Липовая) и Пуйестее (Аллеяная). В 1890-х годах значение улиц Пуйестее и Пикк уменьшилось и центром стал перекресток улиц Пеэтрий (Петровская) и Роозй (Розовая), где публичные дома были уже раньше. В 1. участке города, на правом берегу реки (как и центр), главным местом развратного занятия был Супилинн – так называемый Суповый город (улицы этой местности носили названия овощей). И, особенно главной была улица Оа (Бобовая). Второй участок города (Карлова) не имел особого значения в развитие проституции. Борделей там, после 1880-х годов, почти не было, действовали только одиночки.

Lisa

RA, EAA.325.1.148

Tartu linnaarst dr. Ströhmbergi ettekanne süüfilisevastase konverentsi tarbeks (esimene pool)

Süüfilis Tartus.

Sugulised nakkused Tartus on võtnud erakordsed mõõtmed.

Vabrikud ja tehased, sh tubakavabrikud ei oma erilist tähtsust süüfilise levikus Tartu linnas. Samuti puudub suur liikus tööliste mass.

Kõige juures on nõuab süüfilis Tartu linnas arvestatava hulga ohvreid.

Laadad soodustavad oluliselt süüfilise levikut, niisamuti peaaegu kõik Tartu linna vägijookide müügikohad ühiskonna alamale kihile, kus liiguvad avalikud ja salajased prostituudid, levitades süüfilist.

Rahukohtul on võimalik selliseid asutusi karistada rahaliselt ning ka nende karistamine vabadusekaotusega ei laseks mõnda aega pidada selliseid kahemõttelisi kohtasid. Politsei, koormatud kõikvõimalike ülesannetega, ei jälgi pingsalt seda kurjust, mis sealt tuleb ning ka salalõbumajade hulk on kasvanud viimasel ajal enneolematuisse kõrgustesse. Tartus ei ole tänavat, kus ei asuks joogikohta või õllevavkat, kuid see-eest on palju tänavaid, kus selline asutus on igas kolmandas majas, tuluks mitte ainult omanikule, vaid ka linnavõimule. Kõik pordumajad on iseäranis ohtlikud laadale saabuvatele maainimestele, aga neis nakatuvad igapäevaselt ka paljud linna alama kihi elanikud. Nakatavad ka neiud, kes täna siin, homme aga praktiseerivad mõnes võõrastemajas või vallalise tudengi ehk ametniku juures. Nii levib nakkus lõbumajadest kõikjale.

Mis puutub nakkuse levikusse meeste hulgas, on süüfilis Tartus iseäranis levinud ametnike, käsitöösellide ja vallaliste tööliste hulgas, samuti on seda suurel hulgal kindla tegevuseta noormeeste hulgas. Tartus on viimasel ajal kiiresti tõusmas nende hulk kes poole oma elust vanglas veedavad erinevate kuritegude, põhiliselt varguste ja röövimiste eest. Teine sugupool samadest peredest veedab aega joogikohtades, end müües nii salaja kui avalikult, teenides

ühiskonna parematest kihtidest pärit meeste kehalisi vajadusi ja nakatades neid suguhaigustesse. Nii on olemas nähtav seos alkoholismi, kuritegevuse ja süüfilise vahel. Kõiki neid elemente kohtab ühiskond eespool näidatud korras peale joogikohtade veel rahvapidudel, maskeraadidel jt. lihtsamale rahvale korraldatud üritustel, kus liiguvad avalikud ja salajased prostituudid ning õmblejad. Isegi teenijannad, kes viimasel ajal kergesti solvuvad ja isegi koha üles ütlevad kui peremees ei luba neil lõbusatest klubilistest üritustest osa võtta. Uustulnukad sõlmivad seal tutvusi, mis kasvavad üle suguhaiguste edasiandmiseks.

Peale mainitud meeste on nakkuste levitajate hulgas Tartus ka Ülikooli ja Veterinaaria Instituudi tudengid, sageli bravuurikad oma joomarluses ja vabas tudengielus (suurem osa neist ei oma linnas perekondi), kes muljetavaldava järjekindlusega suhtlevad eelpool nimetatud elementidega. Nii viisi haigestuvad purjutavad tudengid tihti, tänu joovastavatele jookidele ja mõtlematusele ning levitavad nakkusi. Kõige selle tulemusel on Tartus nakatunute protsent kõrgem kui Peterburis, Hamburgis või Kopenhaagenis.

Naised kes levitavad nakkusi võib Tartus jagada kolme jakku:

Esimene jagu:

Noored teenijannad, õmblejad ja harimata inimeste tütreid, kel puuduvad tööoskused, väga tihti väikeste majakeste omanikud, kes suurendavad oma nappe tulusid võrgutamise saadavate kingitustega. Paljudel selliste puhkudel jääb omandatud vara päritolu varjatuks nagu ka saadud süüfilis.

Teine jagu:

Teised kukuvad salaprostituutide hulka, kes on oma tegevusega teada politseile, kuid see ei oma nende kohta täpseid tõendeid võtmaks neid prostituudina arvele.

Kolmas jagu:

Paljud naised kaotavad oma häbitunde tänu eelsoodumusele või püüdele kerge ja laisa elu poole kuni sellise läveni, et ei häbeneta end politseil kirja panna lasta prostituutide hulka. Vastu vaidlemiseks on tõendeid selle kohta kohtu- ja korrakaitseorganitel liialt palju. Nimekirja satuvad kõige sagedamini sellised naised, kes juba ammu on saanud süüfilise ja on ohtlikud veel vaid šankeri ja tripperi levitajatena. Nad hakkavad kahekümnendatel eluaastatel korralikult

läbivaatusel käima ja on peaaegu alati terved. Registreeritud prostituutide nimekirjas on siiski ligi 30 protsenti neid, kes on alles vahele jäänud salalõbunaised, ravimas oma värsket süüfilist. Neil on kondüloomatoosne süüfilise staadium ning nad on veel väga ohtlikud kõigile teistele. Nende olek politseilise järelevalve all tekitab klientides arvamuse, et nad on ohutud. Kuid kas võib tänapäeval veel mõni arst kahelda, et kondüloomatoosises staadiumis süfiliitik võib veel nakatada ka siis kui kehal ei ole enam haiguse märke? Sellest johtub miks peamisteks süüfilise levitajateks on registreeritud prostituudid, veel kondüloomatoosises staadiumis, nakatamas küllastajad endi juures, saunades, trahterites, võõrastemajades ja mujalgi. Kui need, tavaliselt noored ja mitte sugugi rumalad naised märkavad, et nad kontrollis käies peavad pidevalt süüfilist ravima haiglas istudes, teevad nad kõik, et järelevalve eest kaduda. Paljud neist sõidavad naaberlinnadesse “praktikale” kuniks haiguse sümptomid pole veel kadunud või ravivad end kodus velskrite ja tervendajate soovitatud ravimitega.

Nii tarnib Tartu ka väikelinnadesse seal ekslevaid prostituute.

Alles pärast süüfilise kriitilise perioodi möödumist antud naistel taastub paikne eluviis ja vabatahtlik kontrollis käimine.

Täna antropoloogilistele ja sotsiaalstele tingimustele nagu inimlik häbitunne ja soov varjata suguelu võõraste pilkude eest suudavad politseiorganid vähemasti jälgida alalhoidlikumat osa prostituutidest. Nende naiste vahekord kes juhuslikult ja aeg-ajalt oma lahkusega kauplevad nendega, keda politsei vaid kahtlustab prostitutsioonist ning omakorda registreeritud lõbunaistega on geomeetiline suhtega 4:2:1-le või isegi 9:3:1-le.

Peale kirjeldatud süüfilise levitajate levib süüfilis Liivimaa väikestes linnades, eriti Tartus, ka kõrgema klassi naiste tarvitajate hulgas. Nende hulgas on vähe elukutselisi armukesi, ehkki ka neid leidub. Eelkõige on sellisteks armukesteks vallaliste meeste, eriti tudengite, teenijatarid ja abilised saunades ning võõrastemajades.

Eelpool kirjeldatu on Tartus sagedasemaks värskete süfiliitikute tekke põhjuseks.

Värsked süfiliitikud, haigestunud eelpool nimetatud teel annavad mõnikord haiguse edasi pereelus, sealhulgas abikaasale. Mitte palju aega tagasi kirjutati Tartu haiglast välja üks juuditar kel oli kondüloomatoosises staadiumis süüfilis. Varsti peale seda läks ta ühele lesele mehele ning sai lapsed. Mees ja lapsed haigestusid süüfilisse. Selliseid lugusid tuleb aeg-ajalt ette. Siiski on mittedugulisel teel haiguse edasikandumine siinkandis erandlik. Veel võib välja tuua, et mõnikord nakatatakse süüfilisse ka ammede kaudu.

Nimeline süfiliitikutest registreerimine toimub haiglates, sealhulgas kliinikutes ja erapraksist pidavate arstide juures.

Haiglas registreerimine on sobilik meede ka haiguse levikuga võitlemiseks, mida erapraksise puhul alati öelda ei saa, kuna viimastest tuleb Arstlikusse Osakonda kiirelt vaid numbrilisi näitajaid visiidil käinute arvu näol.

Politseilist järelevalvet süüfilise leviku üle vabrikutes ja tehastes ning võõrastemajade, trahterite, saunade, toiduainete turgude, eramajade teenijannade ja ammede üle Tartus ei ole. Selline järelevalve on täielikult asutuste ja majade endi peremeeste teha.

Tänu Liivimaa kubermangu valdade süfiliitikutele antud tasuta ravivõimalustele haiglas, esineb varasemast sagedamini vabatahtlikku ravile pöördumist.

Kui alati ei õnnestu välja selgitada kellelt haigus on saadud, siis sellest hoolimata tuleb haigestunutelt hinnalisi tunnistusi haigestumise asjaoludest ja kohast, kus see toimus. Nii aitavad teated haigetelt tihti kaasa süüfilise levitajate leidmisel.

Ettevaatusabinõuna süüfilise leviku tõkestamiseks on Tartu linnas organiseeritud haigestunud prostituutide haiglasse saatmine. Kahjuks päris haigustest puhtaid on prostituutide hulga kõigest üks seitsmest või isegi kolmeteistkümnest.

Liivimaa kubermangu valdade süfiliitikuid ravitakse haiglas tasuta ning nende eest maksab Maakassa.¹⁵⁷ Haiged teistest valla- ja linnakogukondadest võetakse ravile nende kogukonna kulul.

Nad pöörduvad haiglasse siiski suurte raskuste ja kahjutundega kuna kogukonnad maksavad arveid vastumeelselt või keelduvad üldse tasumast. Haiglasse võtmisel küsitakse neilt ettemaks, mistõttu vaesemad ametnikud ja aadlikudki keelduvad tihti haiglaravist haigestumise korral. Selline keeldumine ei ole hukutav mitte ainult isikute endi vaid kõigi suhtes kuna aitab süüfilist edasi levitada nii sugulisel kui mittesugulisel teel. Sedasi sõltub süfiliitikutest tasuta ravi nende päritolust ja rahalisest seisust.

Haiglast väljakirjutamine järgneb pärast süüfilise jälgitavate välimärkide kadumist.

---

¹⁵⁷ *Земская Касса*

A.) Praeguste suguhaiguste vastase võitluse puudujäägid.

- a.) Oluliseks puudujäägiks on vähese tähelepanu pööramine tripperi ravimisele, võrreldes süüfilisega.
- b.) Seadusega arstlik-politseilise järelevalve all olevate haiguste all kannatajate nimelise registreerimise puudumine.
- v.) Sanitaarjärelevalve puudumine väikestes vabrikutes ja tehastes.
- g.) Avalike ja salajaste prostituutide olemasolu õllevalkades, trahterites, võõrastemajades ja saunades, millele aitab kaasa politseiteenistujate vähesus võrreldes nimetatud asutuste hulgaga.
- d.) Salaprostituutide võrreldamatult suurem arv võrreldes registreeritutega ehk politsei organiseeriva jõu nõrkus tulenevalt isikkoosseisu vähesusest.
- je.) Arvestataval hulgas armukesi kõigi teiste nimetuste all ja ebapiisav järelevalve tudengite teenijannade üle.
- ž.) Politseile teadaolevate sala- ja avalike prostituutide lubamine rahvapidudele, maskeraadidele jms. üritustele.
- z.) Kondüloomatoosess staadiumis süüfilisega naiste liikumine Tartust teistesse linnadesse või maale tagasisaatmine administratiivses korras vastavalt *T. 14 Cb. 3ak. Pazd. 3 cm. 251 usd. 1857-20 zoda.*
- i.) Suure hulga noorte kurjategijate olemasolu Tartus, kes on intiimsuhetes prostituutidega või ise pärit perekondadest, kust antud tegelased tulevad.
- k.) Literaatide, sellide, ametnike, tudengite jt. süfiliitikutega üle kontrolli puudumine.
- l.) Tasuta ravi puudumine neile suguhaigustesse nakatunutele, kes ei ole pärit Liivimaa kubermangu valdadest, eriti literaatide, sellide, ametnike, tudengite ja isegi osade prostituutide puhul.
- m.) Ebapiisavas kogus voodikohti suguhaigetele haiglas. Märkus: See puudujääk likvideeriti 1896. aasta maikuus.
- n.) Sageli saabub ambulatoorsele vastuvõtule sellised süfiliitikud, kes elavad tingimustes, mis soodustavad haiguse levikut.
- o.) Paljude arstide ebapiisavad kogemused süüfilise märkide äratundmisel.
- p.) Süüfilise ravimine velskrite, ravitsejate ja tudengite poolt.
- s.) Arstlik-politseilise kontrolli puudumine ammedele ja lastekasvatajate üle.

t.) Rõugete pookimine humaniseeritud lümfile. Märkus: See puudujääk on ühiskondlikel vaktsineerimistel kaotatud.

u.) Arstlik-politseilise järelevalve puudumine juutide üle, kes teostava ümberlõikamisi ja peatavad verejooksu suuga imemise läbi.

B.) Meetmed, mida on tingimata vaja kasutusele võtta enam või vähem edukaks võitluseks süüfilisega Tartu linnas.

Jätkub...

Oktoobris 1895. a.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Jens Raevald**

(sünnikuupäev: 6. jaanuar 1987)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Prostitutsioon Tartus 1880 – 1914,

mille juhendaja on professor **Tõnu-Andrus Tannberg**,

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10. mail 2019. aastal